

Občianske zrovnoprávnenie alebo náboženský indiferentizmus? Problém zmiešaných manželstiev v kontexte sekularizácie Uhorska v 30. a 40. rokoch 19. storočia*

PETER ŠOLTÉS

Kľúčové slová: zmiešané manželstvá, Katolícka cirkev, uhorský snem, reformné obdobie, sekularizácia, János Mailáth, uhorský liberalizmus

„...z celej sily mojej duše si želim, aby náboženská záležitosť už prestala byť predmetom diskusií. Kamkoľvek sa v krajine pozrieme, všade je príčinou tých najnepríjemnejších, city roznecujúcich treníc. V stoliciach sa nemôže zísť ani jedna kongregácia, na ktorej by bezmála na dennom poriadku neboli náboženské rozpory, ktoré narušujú vážnosť porád a podnecujú vášne. Je to vec, na ktorú sa v trpkých, a preto neúčelných diskusiách tak nešetrne plytvá najlepšimi silami národa a časom, ktorý, ako správne hovorí gróf Szechényi, je tak veľmi vzácny.“

Z vystúpenia Emanuela Péchyho na zasadnutí tabule magnátov zo dňa 11. júla 1843.¹

V roku 1864 vydal v ženevskom exile Mihály Horváth dvojzväzkovú historickú prácu *Dvadsaťpäť rokov z dejín Uhorska od 1823 do 1848*.² V podkapitole s názvom *Úpadok autority duchovenstva* sa Horváth, sám katolícky kňaz a v období revolúcie 1848/9 uhorskou vládou menovaný csanádsky biskup, snažil nájsť odpoveď na otázku, čo spôsobilo nebývalý pokles vážnosti duchovenstva v predmarcovom (reformnom) období. Hlavný dôvod videl v závažných ideových a politických zmenách, ktoré spôsobili, že cirkevné a svetské autority sa už viac nemohli spoliehať na silu tradície či vonkajšiu honosnosť. „[D]oba vyzdvihla iných bohov na oltár a nazvala ich zákon a pravda, rovnosť a sloboda.“³ Podľa Horvátha duchovný stav postihli spoločenské zmeny omnoho výraznejšie než šľachtu, dokonca hovoril o „úplnej strate

* Práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0119-11.

¹ MAILÁTH, Johann. *Die Religionswirren in Ungarn. Erster Band. Vom Beginn der Reformation bis zum Anfang des Reichstags 1843*. Regensburg : Verlag von G. Joseph Manz, 1845, s. 261.

² HORVÁTH, Mihály. *Huszonöt év Magyarországtörténelméből 1823-tól 1848-ig*. Genfben : Nyomatott Puky Miklósnál, 1864. Dielo sa za krátku dobu dočkalo niekoľkých vydaní a bolo preložené i do nemčiny. HORVÁTH, Michael. *Fünfundzwanzig Jahre aus der Geschichte Ungarns von 1823 – 1848*. Leipzig : F. A. Brockhaus, 1867.

³ HORVÁTH, Fünfundzwanzig Jahre, Erster Band, s. 78.

vážnosti, autority, ba čo viac, o nepopularite, pohrdaní, výsmechu a bezmála až nenávisti, ktoré voči sebe videlo duchovenstvo neustále narastať.“⁴

Aké boli príčiny tohto všeobecne pocitovaného poklesu vplyvu cirkvi, ktorý dosvedčujú dobové svedectvá? Ktoré udalosti, procesy a spoločenské trendy sa najvýraznejšie podpísali pod to, že 30. a 40. roky 19. storočia boli v Uhorsku obdobím, keď sa podľa súčasníkov strácala viera a vytláčala ju pochybnosť, náboženská vlačnosť alebo, použijúc dobový výraz, *indiferentizmus*? Akú úlohu pri mobilizácii spoločnosti zohrávali vyše desať rokov trvajúce vášnivé polemiky o podmienkach uzatvárania zmiešaných manželstiev a s tým spojených otázok občiansko-právneho zrovnoprávnenia protestantov? Je odôvodnené považovať politický zápas medzi liberálnym a katolícko-konzervatívnym prúdom uhorskej politiky v reformnom období za faktor, ktorý výrazne akceleroval sekularizačné tendencie?

Pri hľadaní odpovede na položené otázky nachádzame v slovenskej historiografii, žiaľ, len prázdne miesta na poličkách knižníc. Problém právnej a sociálnej emancipácie protestantského (v slovenskom kontexte takmer výhradne evanjelického a. v.) obyvateľstva v oblasti manželského práva a osobitne zmiešaných manželstiev sa doteraz nestal predmetom záujmu historikov. Syntetizujúce spracovania cirkevných dejín zväčša ostávajú len pri oboznámení s obsahom zákonných článkov, bez toho, aby predstavili celý problém v kontexte doby.⁵ Vzhľadom na dôležitosť konfesionalnej otázky v slovenskom národnom hnutí je to ťažko pochopiteľné zistenie. O to viac, že na začiatku 40. rokov boli zmiešané manželstvá vážnou politickou témou diskutovanou na uhorskom sneme, stoličných kongregáciách a tematizovanou v tlači. Prirodzene, veľký priestor sa im venoval aj v prostredí cirkví, boli témou biskupských obežníkov, kázní, rezonovali na hodinách náboženstva i v každodennej komunikácii.

V maďarskej historiografii je situácia odlišná. Súvisí to s tým, že hľadanie všeobecne prijateľného modelu fungovania cirkví v spoločnosti a regulácie ich vzájomných vzťahov stálo v reformnom období v centre pozornosti uhorského politického diskurzu. Maďarskí historici sa problematike zmiešaných manželstiev v kontexte meniaceho sa vzťahu štátu a cirkví venovali kontinuálne od prelomu 19. storočia až do 40. rokov 20. storočia. Intenzívny záujem historikov a cirkevných historikov vyvoláva táto téma i v ostatných dvoch desaťročiach.⁶

⁴ Tamže.

⁵ ŠPIRKO, Jozef. *Cirkevné dejiny II. S osobitným zreteľom na vývin cirkevných dejín Slovenska*. Martin : Neograf, 1943; DOLINSKÝ, Juraj. *Cirkevné dejiny Slovenska II*. Trnava : Dobrá kniha, 2002; VESELÝ, Daniel. *Dejiny kresťanstva a reformácie na Slovensku*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2004.

⁶ FAZEKAS, Csaba. Irodalmi stílusztikai eszközök a vegyes házasságok 1841. évi politikai vitájában. In Heltai János – Tasi Réka (Eds.) „*Tenger az igaz hitrül való egyenetlenségek vitatásának eláradott özöne...*” Tanulmányok XVI – XIX. századi hitvitáinkról. Miskolc, 2005, s. 231-250; FAZEKAS, Csaba. The Beginnings of Political Catholicism and Embourgeoisement in Hungary from 1790 to 1848. In *The Role of the Churches in the Modernisation of Society in the Pannonian Region in the 18th and 19th Centuries*. International Historico-Cultural Symposium Mogsersdorf 2001. Bd. 31. Szombathely, 2008, s. 60-77; FAZEKAS, Csaba. Deák Ferenc egyházpolitikája a reformkorban. Budapest : Lucidus Kiadó, 2008; NEMES, István. A vegyes házasságok jogi szabályo-

V kontexte politického vývoja v reformnom období treba na popredné miesto v zozname príčin poklesu autority katolíckej cirkvi v Uhorsku zaradiť jej politickú orientáciu na viedenskú vládu. Katolícke duchovenstvo, ktoré bolo zastúpené v hornej (magnátskej) i dolnej (stavovskej) tabuli uhorského snemu, sa v diskusiách aj pri hlasovaní o predkladaných reformných návrhoch zákonov stabilne správalo ako lojálny stúpenec Viedne. Najaktívnejšie vystupovali zástupcovia biskupstiev, opátstiev, kanonici a ďalší cirkevní hodnostári pri obhajobe postavenia katolíckej cirkvi ako de facto štátnej cirkvi. V reformnom období však stále viac podpory získavala liberálna opozícia presadzujúca princíp rovnosti a reciprocity. Najskôr na pôde stolíc, potom v dolnej tabuli snemu a postupne i vo formujúcej sa verejnej mienke sa názory obhajujúce supremáciu katolicizmu vnímali ako prekonané a nezodpovedajúce „duchu 19. storočia“. V stoličných kongregáciách a v dolnej tabuli preto liberálni vyslanci vystupovali za zrušenie prerogatív štátneho náboženstva. V hornej tabuli si až do snemu 1843/4 konzervatívni katolícki magnáti udržali nad mladšou, liberálnymi ideami ovplyvnenou generáciou a zástupcami katolíckej cirkvi prevahu.

Spoločenská prestíž cirkvi ako inštitúcie a náboženských predstaviteľov ako reprezentantov jej moci klesala priamo úmerne tomu, ako sa formujúca verejná mienka dostávala pod vplyv opozičných politikov. Angažovanie sa katolíckej cirkevnej hierarchie na strane absolutistického režimu, používanie príjmov z cirkevných majetkov na podplácanie kortešov v predvolebných zápasoch a slabá alebo len opatrná podpora maďarských národných záujmov (najmä v otázke jazyka) sa výrazne podpísali na poklese spoločenskej váhy katolíckej cirkvi v prostredí opozície.

Liberálne hodnoty rovnosti a slobody sa v cirkevnom prostredí, najmä vo vzťahu k iným konfesiam, presadzovali veľmi ťažko. Princípy rovnosti a reciprocity stáli v priamom protiklade s učením o jednej spasiteľnej cirkvi (známe „mimo cirkvi niet spásy“). Požiadavku slobodnej voľby vierovyznania nebolo možné zaviesť do praxe bez zrušenia prerogatív štátneho náboženstva. Spor o zmiešané manželstvá v sebe obsahoval oba rozmery a týkal sa podmienok uzatvárania manželstiev *mixtae religionis*, cirkevnej príslušnosti (náboženskej výchovy) detí, ako i množstva ďalších otázok.

Do začiatku 40. rokov 19. storočia sa ideový zápas odohrával na zasadnutiach stoličných stavov, každé tri roky na sneme a v tlači (vydávanej pre prísnu cenzúru v zahraničí), najmä formou vtedy rozšíreného brožurantstva. Právo zúčastňovať sa stoličných kongregácií mali okrem šľachty i katolícki farári pôsobiaci na území stolice, nekatolícku stranu v stoličnej politike zastupovali len protestantskí šľachtici. Podobne i na uhorskom

zásanak története az Erdélyi Nagyfejedelemségben 1841 előtt. In *Egyháztörténeti Szemle*, 2014, roč. 15, č. 1, s. 24-40; BARÁNY, Zsófia. Lonovics József szentszéki delegációjának hazai sajtóviszhangja. „Vallási catechismusunk van, polgári nincs!” In *Médiakutató*, 2014, s. 29-36.

sneme mala svojich zástupcov len katolícka cirkevná hierarchia. V dolnej tabuli to boli preláti, opáti, kanonici, v magnátskej tabuli biskupi a arcibiskupi.

Po uvoľnení cenzúry v roku 1841 sa do politického diskurzu a ovplyvňovania verejnej mienky intenzívne zapájali aj noviny a časopisy. Predovšetkým *Pesti Hírlap* pod vedením Lajosa Kossutha posúval problém zrovnoprávnenia protestantizmu a katolicizmu do pozornosti verejnej mienky. V pravidelných rubrikách venovaných daniu v stoliciach sa čitatelia dozvedali o dlhotrvajúcich sporoch týkajúcich sa reverzov, výchovy detí v zmiešaných manželstvách, práva sobášiť zmiešané manželstvá a pod. Konzervatívny *Nemzeti Ujság* pod redakciou Jánosa Mailátha a subvencovaný uhorským episkopátom a katolícky časopis *Sion* (vychádzal v Pešti od februára 1839 do decembra 1842) sa problému zmiešaných manželstiev tiež venovali na rozsiahlom priestore a snažili sa prezentovať katolícko-konzervatívny pohľad.⁷ V období medzi uhorským snemom 1839/40 a 1843/4 sa obom stranám podarilo mobilizovať široké vrstvy spoločnosti.⁸

Uhorský liberalizmus sa po celé predmarcové obdobie vyvíjal pod silným vplyvom vonkajších impulzov. Nielen liberálna, reformne orientovaná šľachta, ale rovnako i mladšia generácia konzervatívnych aristokratov sa prostredníctvom novín, dovezenej či prepašovanej literatúry, ale aj osobných skúseností nazbieraných na cestách po Európe dobre orientovala v súdobej európskej politike a jej ideových prúdoch. Mala prehľad v parlamentných debatách prebiehajúcich v Londýne, diskutovala o reformách uskutočnených vo Francúzsku po páde vlády Karola X. a veľmi pozorne sledovala dianie v nemeckých štátoch, najmä vyhrocujúci sa spor medzi Pruským štátom a katolíckou cirkvou. Pri svojich polemikách sa uhorskí liberáli často odvolávali na „katechizmus“ nemeckého liberalizmu, *Staatslexikon* Carla von Rottecka a Carla Welckera vydávaný v 30. až 40. rokoch 19. storočia. Obsahoval heslá, ktoré sumarizovali súdobé názory na štát a optimálne usporiadanie spoločnosti v prostredí nemeckej liberálnej opozície. Heslo *liberalizmus* vytvoril württemberský publicista a politik Achatius Pfizer (1801 – 1867) a okrem iného sa v ňom písalo: „*Ked' sa na miesto všeobecného dobra presadí egoistický záujem držiteľa moci, vládnucej strany alebo privilegovanej kasty, nasmeruje liberalizmus záujem štátu opäť na to, čo si vyžaduje alebo čo by si mal vyžadovať záujem celku a tento štátny záujem sa bude snažiť dosiahnuť pri čo možno najmenšom a pokiaľ možno rovnomernom obmedzení slobody všetkých. Práve preto ostáva jeho konečným cieľom cestou prirodzeného vývoja dosiahnuť taký stupeň národného života (Volksleben), na ktorom je možná najvyššia a rovnaká sloboda všetkých.*“⁹ Uhorskí liberáli tieto slová v kontexte náboženských

⁷ BARÁNY, Lonovics József szentszéki, s. 30-33.

⁸ Bibliografiu dobových novinových príspevkov, brožúr a kníh sumarizuje: FAZEKAS, Csaba. Válogatott források és irodalom a vegyes házasságokkal kapcsolatos belpolitikai vita történetéhez a reformkori Magyarországon. In *Gesta*, 1998, č. 1, s. 86-101.

⁹ *Staats-Lexikon oder Encyclopädie der Staatswissenschaften in Verbindung mit vielen der angesehensten Publicisten Deutschlands*. Carl von Rotteck – Carl Welcker (eds.), Neunter Band. Altona : Verlag von Johann Friedrich Hammerich, 1840, heslo *Liberalismus*, s. 713-730, tu s. 714.

pomerov interpretovali tak, že záujem štátu a všeobecného dobra si vyžaduje zrovnoprávniť všetky uznané konfesie. Konzervatívni politici tieto tendencie odmietali. Liberalizmus sa podľa nich vo svojich princípoch snaží odpútať štát od akýchkoľvek mravných a náboženských základov, a preto je nezlučiteľný s kresťanským štátom a s nositeľom celkovej európskej kultúry, kresťanstvom.¹⁰

Liberalizmus presadzoval nový, desakralizovaný pohľad aj na manželstvo. Definoval ho ako záväzné spojenie jedného muža a jednej ženy viažuce sa na určité formy, predpísané svetským zákonodarstvom, prostredníctvom náboženstva alebo ľudovými zvykmi.¹¹ Keďže uzatvorenie manželstva bol „*prirodzenosťou človeka odôvodnený inštitút*“, žiadne zákonodarstvo ho nemalo svojvoľne obmedzovať. Pre tému tejto štúdie je zaujímavé, že v hesle *manželstvo* sa v časti venovanej manželským prekážkam uvádza i *zákaz manželstva medzi katolíkmi a kacírmi a neveriacimi*. Táto prekážka sa síce nevzťahovala na protestantov, no autor hesla Georg Friedrich Kolb (1808 – 1884) poznamenáva, že v nedávnej dobe sa prostredníctvom niektorých katolíckych cirkevných právnikov presadzoval názor, že manželstvo medzi katolíkmi a evanjelikmi je povolené uzavrieť len za splnenia podmienky, že obe strany sa formálne zaviazajú vychovávať všetky deti v katolíckej viere. Jednoznačne odmietavý postoj proti snahám podmieňovať uzatvorenie zmiešaného manželstva *Staatslexikon* odôvodňoval skôr v duchu osvietenských tradícií 18. storočia než liberálnymi princípmi 19. storočia. Užitočnosť zmiešaných manželstiev spájal najmä s potrebami štátu a „*blahodarnými účinkami takzvaných zmiešaných manželstiev ohľadne tolerancie, osvietenstva a majetkového povznesenia ľudu*. [...] *Napokon je tu potrebné ešte poznamenať, že v tých krajinách, v ktorých sa zo zákona na manželstvo nazerá ako na občiansky akt, musia byť všetky cirkevné obmedzenia manželstva úplne odstránené.*“¹² Z toho vyplýval jednoznačný záver, že manželstvo je záležitosťou civilného práva a jeho právoplatné uzatvorenie nie je viazané na prítomnosť cirkevnej osoby.

Uhorských liberálov reformného obdobia výrazne ovplyvnili názory prezentované v *Staatslexikone*. V diskusiách na zasadnutí snemu, na stoličných kongregáciách a v politických článkoch sa na ne priamo odvolávali poprední predstavitelia liberálnej opozície, János Balogh, Ödön (Eugen) Beöthy, József Eötvös, Gábor Klauzál, László Palóczy, Ferenc Deák či Lajos Kossuth a ďalší.¹³ Zákony sú podľa G. Klauzála nemenné len do tej miery, do akej sú schopné zabezpečiť blaho ľudu. Ak niekto (vláda, stavy, cirkev) svojvoľne a egoisticky porušuje princíp všeobecného dobra, je nevyhnutné reagovať

¹⁰ Tamže, s. 715

¹¹ *Staats-Lexikon oder Encyclopädie der Staatswissenschaften in Verbindung mit vielen der angesehensten Publicisten Deutschlands*. Carl von Rotteck – Carl Welcker (eds.), Vierter Band. Altona : Verlag von Johann Friedrich Hammerich, 1837, heslo *Ehe, Ehebruch, Ehescheidung*, s. 566-608, tu s. 567.

¹² Tamže, s. 587.

¹³ CSÁKY, Mórítz. Die katholische Kirche und der liberale Staat in Ungarn im 19. Jahrhundert. In *Ungarn-Jahrbuch*, 1973, roč. 5, s. 117-131, tu s. 118.

zmenami v zákonoch.¹⁴ László Palóczy poučoval poslancov snemu, že štát nesmie obetovať starostlivosť o pozemské blaho svojich občanov v prospech toho, čo ľudia očakávajú po smrti. V roku 1833 ablegátov dolnej tabule presviedčal: „*Ludia tvoria ako občania štát, ako kresťania cirkev. Obidve musia byť v jednote. Náboženstvo musí byť v štáte, nie štát v náboženstve, lebo tam, kde je štát v náboženstve, alebo náboženstvo nad štátom, tam nie sú kniežatá, tróny a národy nezávislými.*“¹⁵

Vzťah katolíckej cirkvi a politiky bol v Uhorsku omnoho komplikovanejší než v iných častiach Rakúskeho cisárstva. Nevyplývalo to len z jeho konfesionalnej heterogenosti, ale i z rozloženia politických síl. V krajinách svätoštefanskej koruny tvorili rímski a grécki katolíci zhruba 50 percent obyvateľstva, bez Sedmohradska a ostatných pripojených krajín asi 60 percent populácie. Veľká časť plnoprávných občanov krajiny – šľachta – sa hlásila k jednej z protestantských konfesíí. Politická váha uhorského protestantizmu bola na stoličných zasadnutiach a na uhorskom sneme (dolnej tabuli) v reformnom období aspoň taká, ako jeho podiel na celkovom obyvateľstve. Protestantské cirkvi mali v Uhorsku od Tolerančného patentu autonómnejšie postavenie a viac nezávislosti ako štátna katolícka cirkev. Katolícki biskupi boli menovaní kráľom, pápež ich výber len potvrdzoval. Právo obsadzovať biskupstvá a vysoké cirkevné úrady poskytovalo panovníkovi veľký vplyv na dianie v katolíckej cirkvi. V intenciách jozefinizmu boli vysokí cirkevní hodnostári vnímaní (okrem iného) tiež ako štátni úradníci.¹⁶ Inštitút patronátneho práva zasa dával do rúk šľachty a mestským magistrátom právomoc nominovať svojich kandidátov na miesto farárov. Na stoličných kongregáciách mali síce právo zúčastňovať sa katolícki farári a obsadzovali i miesta v stoličnej správe, boli však do značnej miery závislí od svojich patrónov.

Postoj katolíckej cirkvi k zmiešaným manželstvám sa opieral o dogmy *De una sancta, catholica, apostolica Ecclesia* a *Extra ecclesiam nulla salus*. Argumenty, ktoré zaznievali, sa od pontifikátu Benedikta XIV. (1740 – 1758), keď boli vydané cirkevné dokumenty regulujúce uzatváranie manželstiev medzi katolíkmi a nekatolíkmi, nezmenili. Patrili medzi ne: deformácia náboženského života v konfesionalne zmiešaných rodinách v situácii, keď obaja rodičia naďalej praktizujú vieru v rámci svojej konfesionalnej cirkvi; nebezpečenstvo odpadnutia katolíckej stránky a detí od katolíckej cirkvi a napokon pokoj v rodine, tzv. *pax familiarum*, ktorého dôležitým predpokladom bolo okrem iného i zdieľanie rovnakého náboženstva manželmi.¹⁷ Katolícki duchovní sa podľa inštrukcií

¹⁴ Elias Tibiscanus [SCHRÖER, Tobias Gottfried] *Die Religionsbeschwerden der Protestanten in Ungarn*. Leipzig : Verlag von W. Einhorn, 1838, s. 116.

¹⁵ Tamže, s. 111.

¹⁶ CSIZMADIA, Andor. *Rechtliche Beziehungen von Staat und Kirche in Ungarn vor 1944*. Budapest : Akadémiai Kiado, 1971, s. 69-74.

¹⁷ KUTSCHKER, Johann Baptist. *Die gemischten Ehen von dem katholisch-kirchlichen Standpunkte aus betrachtet*. Zweyte vermehrte Ausgabe. Wien : Im Verlage bey Franz Wimmer, 1838, s. 267; PERRONNE, J. (Giovanni). *Ueber die gemischten Ehen. Eine dogmatische Abhandlung*. Aus dem Lateinischen übersetzt durch Joseph Maria Aringer. Augsburg : Verlag der Karl Kolmann'schen Buchhandlung, 1840, s. 15-16.

Pia VII. (1800 – 1823) mali vyhýbať takému správaniu a verejne prezentovaným postojom, ktoré by mohli byť vnímané ako schvaľovanie zmiešaných manželstiev. Zároveň sa však mali zrieknuť akýchkoľvek krokov, vedúcich k násilnému zamedzeniu uzatvorenia manželstiev medzi katolíkmi a nekatolíkmi.

V 20. a 30. rokoch 19. storočia stúpala počet žiadostí na Svätú stolicu, ktorých predmetom bolo udelenie dišpenzu a rozhodnutie v otázke platnosti zmiešaných manželstiev uzavretých pred protestantským kňazom. Rímskej kúrii ich adresovali najmä nemeckí, nizozemskí, poľskí biskupi, ale i ordinári z biskupstiev habsburskej monarchie. V priebehu spomínaných dvoch desaťročí bolo vydaných celkovo šesť pápežských búl, ktoré regulovali otázky spojené s uzatváraním zmiešaných manželstiev.¹⁸ Pápež Pius VIII. (1829 – 1830) reagoval na stúpajúci počet prípadov, keď zmiešané páry uzavreli manželstvo pred protestantským kňazom. V prípade, ak snúbenci neboli ochotní pristúpiť na podmienky kladené katolíckou cirkvou, obracali sa na protestantského duchovného. Mohlo sa tak diať v súlade so zákonom (viaceré nemecké štáty) alebo, ako v prípade Uhorska, porušujúc existujúce právne normy. Aby zamedzila sporom o platnosti a nerozlučiteľnosť takýchto manželských zväzkov, vyhlásila Svätá stolica zmiešané manželstvá uzavreté pred protestantským kňazom za platné. Katolíckym kňazom bolo povolené zosobášiť zmiešané páry i bez podpísania reverzu. Okrem splnenia obligátnych podmienok (vyhlásenie o neexistencii manželských prekážok, cirkevné ohlášky a pod.) sa mal obrad konať za pasívnej asistencie katolíckeho kňaza, „*in loco non sacro et absque omni ritu catholico*“.¹⁹

Ešte dôslednejšie upravil pravidlá, podľa ktorých mali katolícki kňazi a veriaci postupovať v prípade zmiešaných manželstiev, pápež Gregor XVI. (1831 – 1846) v encyklike *Summo iugiter studio* z 27. mája 1832. Jej pôvodným adresátom bol episkopát Bavorského kráľovstva, postupom času sa z nej stal všeobecne záväzný dokument platný pre celú katolícku cirkev. Povinnosťou kňaza v prípadoch, ak k nemu pristúpili osoby s úmyslom uzavrieť konfesiónálne zmiešané manželstvo, bolo dôkladne ich poučiť o dôsledkoch, nástrahách a rizikách ich kroku. Zamerat' sa mal najmä na dodržiavanie cirkevných predpisov a povinnosť vychovávať deti v katolíckej viere.²⁰ Ak katolícky kňaz nedokázal katolícku stránku odhovorit' od úmyslu uzavrieť zmiešané manželstvo a snúbenci neboli ochotní splniť podmienky udelenia cirkevného dišpenzu, mal sa z celej záležitosti stiahnuť. Predovšetkým sa mal zdržiavať akéhokoľvek konania, ktoré by sa dalo vysvetľovať ako súhlas s uzatvorením zmiešaného manželstva.²¹

¹⁸ KUTSCHKER, Johann. *Die gemischten Ehen von dem katholisch-kirchlichen Standpunkte aus betrachtet*. Dritte vermehrte Ausgabe. Wien : Verlag der Buchhandlung Franz Wimmer, 1842, s. 359-360.

¹⁹ Tamže, s. 376.

²⁰ KUTSCHKER, Johann. *Die gemischten Ehen vom katholisch-kirchlichen Standpunkte betrachtet*. II. Abtheilung. Dritte vermehrte Ausgabe. Wien : Wimmer, Schmidt & Leo, 1846, s. 413.

²¹ ROSKOVÁNYI, Augustinus. *De matrimoniis mixtis inter catholicos et protestantes. Tomus II. Monumenta ad historiam matrimoniorum mixtorum spectantia complectens*. Quinque-Ecclesiis : Typis Lycei Episcopalis, 1842, s. 212-218.

Obzvlášť citlivou otázkou sa od konca 30. rokov 19. storočia stalo udelenie manželského požehnanie zmiešaným manželstvám katolíckymi kňazmi. Staršie cirkevné normy (Benedikta XIV. a Pia VI.) výslovne zakazovali kňazom požehnávať zmiešané manželstvá, a to i v prípade, že boli splnené všetky podmienky na dišpenz. V predmarcovom období sa z toho stal aj politicky relevantný problém, a to nielen v nemeckom, ale i rakúskom a uhorskom politickom diskurze. V konfesiónalno zmiešaných nemeckých oblastiach bolo zaužívané, že katolícki kňazi zmiešaným manželstvám udeľovali požehnanie, aby sa tak vyhli situácii, že ohrdnutí snúbenci požiadajú o služby protestantského kňaza. Podobná situácia bola do konca 30. rokov 19. storočia aj v Uhorsku, kde sa zmiešané manželstvá zo zákona museli uzavrieť pred katolíckym kňazom, ale narastal počet prípadov, keď sobáš uzavreli pred kňazom protestantskej cirkvi.²²

Z toho, čo tu doteraz bolo povedané, je zrejmé, že pri takých rozdielnych názoroch na inštitút manželstva sa len ťažko hľadal taký model regulovania zmiešaných manželstiev, ktorý by vyhovoval liberálnym princípom a katolíckej vierouke.

Politika štátu v otázke zmiešaných manželstiev

Prvýkrát sa náboženská politika štátu a záujmy katolíckej cirkvi dostali do výraznejšieho konfliktu v období jozefinizmu. Snaha o racionalizáciu katolíckeho náboženstva generovala na začiatku konfliktu najmä v súvislosti so zredukovaním počtu cirkevných sviatkov a náboženských festivít, zrušením kláštorov, zásahmi štátu do výchovy kňazského dorastu a pod.²³ Druhým jablkom sváru bola právna emancipácia uznaných protestantských konfesií a v rámci nej podmienky uzavretia zmiešaných manželstiev. Až do Tolerančného patentu vychádzali uhorské právne normy regulujúce uzatváranie zmiešaných manželstiev a výchovu detí z kanonického práva a z dokumentov katolíckej cirkvi. Tolerančný patent Jozefa II. a zák. čl. 26/1791 stáli len na začiatku dlhej cesty, ktorá smerovala k naplneniu postulátu náboženskej slobody. Jozefinizmus, ktorý formoval cirkevnú politiku habsburskej monarchie aj po smrti reformného cisára, vychádzal z relativizácie náboženských foriem a tradícií, ktoré sa snažil racionalizovať, a tým do značnej miery priblížiť katolícku a protestantskú religiozitu.

Obe spomínané normy sa v neskoršom období stali zdrojom konfliktov. Pre katolícku stranu boli viaceré ustanovenia neprijateľné, keďže odporovali cirkevných kánonom (otázka výchovy detí, konverzia, resp. apostáza). Protestanti ich zasa vnímali ako solídny základ na ceste k znovuzískaniu náboženskej slobody, tak ako ju garantovali Viedenský mier (1606) a Linecký mier (1645). Postupom času sa prostredníctvom panovníckych ediktov a intimátov Miestodržiteľskej rady, v ktorej významné pozície zastával katolícky

²² K tomu bližšie pozri: ŠOLTÉS, Peter. Konfesiónalno zmiešané manželstvá v Uhorsku. Právne normy a sociálna prax do roku 1848. In *Historický časopis*, 2014, roč. 62, č. 3, s. 424-426.

²³ HOLLERWEGER, Hans. *Die Reform des Gottesdienstes zur Zeit des Josephinismus in Österreich*. Regensburg : Pustet, 1976, s. 305.

episkopát, viaceré sporné otázky riešili v neprospech nekatolíkov. Cirkevná politika viendenskej vlády sledovala v prvej polovici 19. storočia dva základné ciele: udržanie katolíckej cirkvi v postavení štátneho, a teda i štátu podriadeného náboženstva, zároveň sa však snažila upevniť lojalitu nekatolíckeho obyvateľstva, ktoré najmä v prípade Uhorska tvorilo významný politický faktor. Predovšetkým v období napoleonských vojen bola výrazná tendencia zmierňovať medzikonfesijné napätie, ktorá sa odzrkadľovala aj v normatívnych opatreniach štátu.²⁴ Dvorské dekréty z rokov 1809, 1813 a 1817 opakovane nariaďovali v prípade zmiešaných manželstiev prísne trestať prozelytizmus zo strany protestantov.²⁵ Na druhej strane boli vydané viaceré intimáty, ktoré potvrdzovali zrušenie reverzov, zakazovali používanie trestov a akéhokolvek nátlaku voči osobám, ktoré pred sobášom s katolíckym partnerom odmietali podpísať reverz. Prípustné boli len dobrovoľne učené sľuby, kontrakty.²⁶ Na opakované podnety katolíckych biskupov, aby rozdielnosť náboženstva bola zaradená i medzi civilné prekážky uzavretia manželstva, odpovedal František I. zamietavo. Argumentoval tým, že katolícki kňazi majú dostatok možností na to, aby veriacich varovali pred dôsledkami uzavretia zmiešaného manželstva.²⁷

Po doznení napoleonských vojen a stabilizácii pomerov sa protestanti aktivizovali a predkladali sťažnosti na porušenie zákonov zo strany katolíckych duchovných, stoličných úradov či mestských magistrátov. Začiatkom 20. rokov 19. storočia sa podľa Gregora Berzeviczyho v niektorých stoliciach až jedna tretina sťažností prerokovávaných na stoličných zhromaždeniach týkala náboženských sporov.²⁸ Na pôdu uhorského snemu sa náboženské ponosy dostať nemohli, keďže František I. v rokoch 1813 až 1825 uhorský snem nezvolal. Sťažnosti preto mohli byť adresované len panovníkovi. Berzeviczy jednu takú sťažnosť, ktorú 22. júna 1820 zostavil dištriktuálny konvent Potiskej superintendencie v Levoči, predstavil. Hlavná požiadavka sa týkala odstránenia povinnosti katolíckych farárov pravidelne zostavovať zoznamy detí narodených v zmiešaných manželstvách. Tie museli protestantskí duchovní rešpektovať a nesmeli zasahovať do ich výchovy. V sťažnosti sa argumentovalo tým, že *„tieto novo vymyslené elenchi, reverzy, fiškálne procesy, prestupy za asistencie hajdúchov, väznenia, odtrhávanie detí od ich rodičov, rozdeľovanie manželov a podobné násilnosti majú byť ako nehodné katolíckeho nábožen-*

²⁴ SCHWARZ, Karl W. Das josephinische Toleranzpatent und seine Bedeutung für die evangelischen Minderheit in Slowenien. In HAERING, Stephan et al. (Eds.) *Mandatis meditari. Festschrift für Hans Paarhammer zum 65. Geburtstag*. Berlin : Duncker & Humblot, 2012, s. 819-836, tu s. 833.

²⁵ KUZMÁNY, Karl. *Praktische Theologie der evangelischen Kirche augsb. und helvet. Confession. Erster Band, III. Abth. Handbuch des allgemeinen und österreichischen evangelisch-protestantischen Eherechtes mit durchgängiger Berücksichtigung des Eherechtes anderer christlicher Confessionen*. Wien : Wilhelm Braumüller, 1860, s. 416.

²⁶ Tamže, s. 416. Intimáty pochádzali z rokov 1808, 1811, 1817, 1821 a 1825.

²⁷ PRIMETSHOFER Bruno. *Rechtsgeschichte der gemischten Ehen in Österreich und Ungarn (1781 – 1841)*. Ein Beitrag zur Geschichte der Beziehungen zwischen Kirche und Staat (Kirche und Recht 6). Wien : Herder, 1967, s. 67-69.

²⁸ BERZEVICZY, Gregor. *Nachrichten über den jetzigen Zustand der Evangelischen in Ungarn*. Leipzig : in Commission der Kammerschen Buchhandlung, 1822, s. 203.

stva [...] odstránené“.²⁹ Polemické obranné spisy z 20. rokov 19. storočia, najmä G. Berzeviczyho a Ferdinanda Friedericha,³⁰ však nezapadli prachom ani neskôr. V nich znamenajúce prípady porušovania náboženskej slobody protestantov spolu s aktuálnymi kauzami využívali opoziční poslanci pri svojich vystúpeniach na uhorskom sneme.

Otázka zmiešaných manželstiev na snemoch

Už na prvom sneme, ktorý uhorský kráľ František I. zvolal po 13 rokoch trvajúcom zápase s uhorskými stolicami v roku 1825, sa niektorí vyslanci dožadovali zrušenia reverzov. V záplave iných problémov, ktoré sa za ten čas nahromadili, však tieto hlasy nenašli na sneme výraznejšiu podporu. Na ďalšej diéte zvolanej v roku 1830 sa v závere jej zasadania po prvýkrát dostala na prerokovanie otázka zrovnoprávnenia nekatolíkov. Podnet vyšiel z Veľkej Británie, kde krátko predtým došlo k právnej emancipácii írskych katolíkov. Tento krok inšpiroval viaceré, prevažne protestantské stolice k tomu, aby svojich ablegátov na sneme poverili v inštrukciách iniciovaním zákona, ktorý by zlepšil postavenie nekatolíkov v Uhorsku. V najťažšej situácii bol protestantizmus v Chorvátsku a Slavónsku, kde zákon naďalej upieral protestantom právo usídlieť sa a vlastníť majetok. Druhou požiadavkou, ktorú mali viacerí poslanci vo svojich inštrukciách, bol zákaz uzatvárania a právne anulovanie už podpísaných reverzov.³¹ Tretia oblasť sťažností sa týkala prestupu z katolíckej do inej cirkvi. Ten pôvodne zák. čl. 26/1791 neviazal na žiaden obligátny úkon, nariadil len, aby sa k nemu pristupovalo uvážlivo.³² Až neskôr intímát Miestodržiteľskej rady, odvolávajúc sa na dvorský dekrét Jozefa II. z 21. februára 1783,³³ legalizoval prestup len za predpokladu, že daná osoba absolvuje šesťtýždňovú náuku u miestne príslušného katolíckeho farára.³⁴ Za zaradenie týchto požiadaviek do programu snemu medzi tzv. *gravamina* hlasovala väčšina stoličných vyslancov. Proti sa však postavila horná tabuľa, a tak sa celá záležitosť presunula na ďalší snem.³⁵

Začiatkom 30. rokov 19. storočia, polstoročie po Tolerančnom patente, sa spočiatku málopočetná skupina uhorských liberálov snažila presadiť princíp úplnej *rovnoprávnosti*

²⁹ Tamže, s. 141.

³⁰ BERZEVICZY, Nachrichten über den jetzigen Zustand; FRIEDERICH, Ferdinand. *Vertraute Briefe über die äussere Lage der evangelischen Kirche in Ungarn*. Leipzig und Groitzsch : bei Ludwig Lucius, 1825.

³¹ Reverzy boli právne záväzky, ktorými sa pred uzavretím zmiešaných manželstiev snúbenci zaviazali k výchove všetkých detí v katolíckej viere. Tolerančný patent i tzv. náboženský zákon (presnejšie zák. čl. 26/1791) reverzálnu povinnosť zrušili, už o rok neskôr však nariadenie Miestodržiteľskej rady túto prax vo forme dobrovoľných kontraktov povoľovalo.

³² Zák. čl. 26/1791, § 13. IRINYI, Josef. *Geschichte der Entstehung des 26. Gesetzartikels von 1790/1 über die Religionsangelegenheit. Mit staatsrechtlichen Bemerkungen auf Grundlage des Wiener und Linzer Friedensschlusses. (Erläuterung der gesetzlichen Stellung der Evangelischen in Ungarn)*. Pest : In Kommission bei Georg Kilian, Universitätsbuchhändler, 1857, Anhang, s. XXXVII.

³³ KUZMÁNY, Karl. *Urkundenbuch zum österreichisch-evangelischen Kirchenrecht*. Wien : Wilhelm Braumüller, 1856, s. 99-100.

³⁴ HELFERT, Joseph. *Die Rechte und Verfassung der Akatholiken in dem Oesterreichischen Kaiserstaate*. Dritte sehr vermehrte und verbesserte Auflage. Prag : Gedruckt bei Thomas Thabor, 1843, s. 17-25.

³⁵ HORVÁTH, Fünfundzwanzig Jahre, I. Band, s. 216-217.

a *reciprocity* (maď. *egyenlőség és viszonyosság*, nem. *Gleichheit und Wechselseitigkeit*). Možnosť slobodného rozhodnutia bola pre stúpencov liberalizmu, podobne ako predtým u jozefinistov, základným predpokladom viery, ale taktiež i existencie cirkevných spoločenstiev a náboženstva ako takého.³⁶ Otázka náboženskej slobody sa stala súčasťou komplexného programu reformy Uhorska a bola na programe všetkých uhorských snemov až do prijatia marcových zákonov v roku 1848.

V rokoch 1832 – 1836 sa konal tzv. „dlhý“ snem, na ktorom sa z iniciatívy poslancov dolnej tabule dostali do propozícií i sťažnosti protestantov na porušenie tzv. náboženského zákona (zák. čl. 26/1791). Pôvodne dlhší zoznam sťažností bol zredukovaný na 16 najzásadnejších, z nich štyri mali priamy súvis so zmiešanými manželstvami. Prvý *gravamen* sa týkal reverzov, druhý povinnej šesťtýždňovej náuky pre osoby deklarujúce záujem prestúpiť ku protestantizmu. Šiesta sťažnosť sa týkala tzv. rekopulácie. Intimát Miestodržiteľskej rady z 26. augusta 1806 totiž nariad'oval *rekopuláciu* (opätovné zosobášenie) tých manželstiev, ktoré boli uzavreté pred protestantským kňazom, ak jeden zo snúbencov cirkevno-právne patrilo do katolíckej cirkvi.³⁷ Protestantským kňazom, ktorí by asistovali uzavretiu zmiešaného manželstva, hrozilo zbavenie úradu. Deviate sťažnosť poukazovala na to, že protestantom sa nezákonne bráni uzavrieť po rozluke zmiešaného manželstva ďalší sobáš s osobou protestantskej viery, aj keď proti tomu v ich cirkvi neexistujú žiadne prekážky.³⁸

Najaktívnejšie na podporu právnej emancipácie protestantov vystupovali katolícki poslanci Ödön (Eugen) Beöthy (Biharská stolica), János Balogh, László Majthényi (obaja Hontianska), István Bezerédy (Tolnianska), István Borsiczky (Trenčianska) a vychádzajúca hviezda na opozičnom nebi, Ferenc Deák (Zalská stolica). Už na tomto sneme Deák navrhoval ako optimálne riešenie náboženských sporov presadenie úplnej odľuky cirkvi od štátu. Bol to najmä Ö. Beöthy, kto najvýraznejšie presadzoval nový typ cirkevnej politiky a do diskusie o vzťahu cirkvi a štátu vniesol nové témy. Na jeho návrh bola za takmer úplného súhlasu dolnej tabule (dvaja poslanci boli proti) zostavená komisia, ktorá mala za úlohu vypracovať návrh zákona, ktorý by zabezpečil protestantom úplnú náboženskú slobodu.

Za ponechanie status quo, prípadne za len minimálne ústupky sa postavili vyslanci z radov katolíckeho duchovenstva, niektorí ablegáti slobodných kráľovských miest a zástupcovia niekoľkých stolíc. Najagilnejšími hovorcami katolíckeho duchovenstva boli székesfehérvarský kanonik József Mayer, ale najmä jágerský kanonik József Lonovics. Rečnícke kvality, rozhl'adenosť a odvaha, s ktorou sa púšťal do polemík s početne silnejšou skupinou stúpencov náboženského zrovnoprávnenia nekatolíkov, mu už počas konania snemu pomohli k získaniu titulu csanádskeho biskupa. Najspornejšími otázkami

³⁶ CSÁKY, Die katholische Kirche, s. 120-121.

³⁷ KUZMÁNY, Praktische Theologie der evangelischen Kirche, s. 307.

³⁸ [SCHRÖER] Die Religionsbeschwerden der Protestanten, s. VIII-XII.

bolo ponechanie alebo zrušenie reverzálnej povinnosti pred uzavretím zmiešaného manželstva a zavedenie symetrického modelu, keď by všetky deti nasledovali náboženstvo otca. Hlavnými aktérmi sporu však neboli katolícki a protestantskí poslanci. Polemiky medzi sebou viedli predovšetkým konzervatívni katolíci a liberálni katolíci.³⁹ Ferenc Kőlcsey sa o prekvapivom dianí na sneme vyjadril: „*Viedlo to k zápasu, ale nie k zápasu medzi rímskokatolíckymi a protestantmi, ale medzi katolíckym duchovenstvom a ku katolíckej cirkvi prislúchajúcimi svetskými osobami. Aká to zmena! Zatiaľ čo Linecký a Viedenský mier bolo potrebné vybojovať krvou, kto by si bol trúfol predpovedať, že v roku 1833 sa na uhorskom sneme synovia Luthera a Kalvína budú mlčky prizerať na to, ako prívrženci viery Pázmánya budú medzi sebou kvôli nim zápasit.*“⁴⁰ Po diskusiách na cirkulárnych zasadnutiach dolnej tabule vznikol šestnásťbodový návrh zákona reagujúci na rovnaký počet sťažností, ktorý bol 27. februára 1833 schválený na spoločnom rokovaní dolnej tabule. Výchova detí v zmiešaných manželstvách sa mala riadiť náboženstvom otca, podmienkou konverzie bola len povinnosť oznámiť svoje rozhodnutie príslušným kňazom, katolíckemu a protestantskému. I v ďalších otázkach (zakladanie škôl, prispievanie na chod cirkvi a pod.) sa riadili princípom rovnosti a reciprocity. Argumenty v prospech zrovnoprávnenia všetkých štátom uznaných náboženstiev vychádzali z toho, že všetky majú spoločný cieľ – rozširovanie mravnosti, a sú teda z pohľadu prospechu pre štát rovnocenné.⁴¹

Proti návrhu hlasovali vyslanci kapitúl, niektorých slobodných kráľovských miest, chorvátski ablegáti, kráľovský personál a tri (Spišská, Ostrihomská, Požecká) zo 49 stolíc.⁴² Návrh zákona (nuntium) potom putoval na prerokovanie hornej tabuli. Tá mala návrh prerokovať, vyjadriť svoje pripomienky a vrátiť ako renuntium dolnej tabuli na prepracovanie, alebo, ak by s ním súhlasila, posunuli by ho na sankcionovanie panovníkovi.

Tabuľa magnátov o návrhu zákona začala rokovať 9. marca. Až do polovice augusta trvala vzájomná výmena renuncií a nuncií a siahodlhé debaty v hornej tabuli. Počas nich sa misky váh viackrát odchýlili. Pôvodne malá skupina zástancov zrovnoprávnenia okolo Miklósa Wesselényiho, Istvána Széchenyiho, Mihálya Eszterházyho získala na svoju stranu ďalších poslancov a nadobúdala prevahu. Pol roka trvajúce diskusie však viedli len k čiastočnej zhode. Tá sa týkala zrušenia reverzov, (nie však tých, ktoré už boli podpísané), spoločného využívania cintorínov, obsadenia miest poľných kurátov pre protestantov. Kameňom úrazu však zostávala otázka slobodnej konverzie náboženskej výchovy detí v zmiešaných manželstvách. Konzervatívni poslanci v oboch tabuliach požadovali, aby mali snúbenci možnosť dohodnúť sa na náboženskej výchove detí a neakceptovali model povinného nasledovania všetkých detí vo viere otca.

³⁹ CSÁKY, Die katholische Kirche, s. 121.

⁴⁰ Citované podľa HORVÁTH, Fünfundzwanzig Jahre, I. Band, s. 278-279.

⁴¹ [SCHRÖER] Die Religionsbeschwerden der Protestanten, s. 31.

⁴² HORVÁTH, Fünfundzwanzig Jahre, I. Band, s. 279.

V dolnej tabuli sa počas siahodlhých rokovaní tábor podporovateľov nového zákona zmenšoval. Stolice zasielali svojim poslancom nové inštrukcie a z pôvodne troch stolíc sa napokon proti zneniu zákona vypracovaného dolnou tabuľou a v prospech návrhu tabule magnátov vyjadrilo jedenásť stolíc.⁴³ Do konečnej podoby zákona však mala čo povedať i vláda. Súhlasila so zrušením šesťtýždňovej náuky, požadovala však, aby každý prípad konverzie bol oznámený dvoru na schválenie. To však bolo v príkrom rozpore s ideou úplnej rovnoprávnosti a reciprocity. Z obavy, aby zákon, ktorý sa dostane na sankcionovanie panovníkovi, nebol len polovičným riešením, ktoré na dlhý čas oddiali uzákonenie náboženskej rovnoprávnosti všetkých štátom uznaných náboženstiev, ho napokon dolná tabuľa stiahla.

Pokus dosiahnuť dohodu na sneme a nanovo zadefinovať postavenie protestantizmu v Uhorsku do podoby zákona síce nevyšiel, politický zápas však neutíchol ani po rozpustení snemu, k čomu prispelo niekoľko faktorov. Až do „dlhého“ snemu sa len úzky okruh ľudí, a navyše s odstupom času, mohol dozvedieť bližšie podrobnosti o dianí na diéte. Opozícia sa preto snažila dosiahnuť, aby o parlamentných rozpravách, diskutovaných otázkach a postojoch poslancov bola aktuálne informovaná stoličná šľachta, ale i širšia verejnosť. Keďže nezískala povolenie na vydávanie tlačených snemových novín, poverila Lajosa Kossutha, aby dvakrát týždenne redigoval rukopisný časopis *Snemové správy* (vychádzal od januára 1832 do augusta 1835). Do uhorskej politiky sa tak vniesol nový činiteľ – verejná mienka. Kossuth, ktorý v dolnej tabuli zaujal miesto ako *absentium ablegatus*, zástupca neprítomného poslanca, zemplínskeho baróna Pála Vécseya, práve začínal svoju politickú kariéru. Po skončení snemu vydával *Správy zo stoličných zasadnutí* (od júna 1836 do mája 1837), ktoré slúžili ako médium opozičných síl rozložených po jednotlivých župách. Ďalším faktorom bola aktivita stolíc, ktoré i po skončení snemu neprestali vyvíjať tlak proti katolíckej cirkvi a nastoľovať požiadavky vláde a uhorským dikastériám.

Už spomínaný Ö. Beöthy patril aj po sneme k vodcom liberálnej opozície pri presadzovaní zrovnoprávnenia protestantov. Do problému bol i osobne zaangažovaný, mal totiž za manželku kalvíнку. Keďže odmietli podpísať reverz, veľkovaradínsky (rum. Oradea, maď. Nagyvárad) biskup Ferencz Lajcsák im neudelil dišpenz. Svadobný obrad sa napokon konal pred reformovaným duchovným, čo bolo v Uhorsku protizákonné a ich deti boli de jure nelegitímne.⁴⁴ Biskup Lajcsák v ďalších rokoch vynaložil veľké úsilie, aby Beöthymu zabránil získať miesto vyslanca na snem. Napokon sa však vtedy už verejne

⁴³ Tamže, s. 117.

⁴⁴ Tieto udalosti v Uhorsku pozorne sledovali i zahraniční cestovatelia a vo svojich literárnych spracovaniach im venovali značnú pozornosť. O Beöthym pozri: PARDOE, Julia. *Ungarn und seine Bewohner und Einrichtungen in den Jahren 1839 – 1840*. Zweiter Theil. Leipzig : Druck und Verlag von Philipp Reclam jun, 1842, s. 211.

známemu opozičnému poslancovi podarilo získať poslanecký mandát aj na ďalšej diéte.⁴⁵ Konflikt týchto dvoch mužov sa neodohrával len na stoličných kongregáciách, pri reštauráciách a snemových voľbách v Biharskej stolici, kde veľkoveľkoveľký biskup zastával miesto hlavného župana a Beöthy patril medzi najmajetnejších šľachticov. Dostal sa tiež do pozornosti širších kruhov uhorskej spoločnosti. Lajcsákov pastiersky list ohľadne zmiešaných manželstiev, o ktorom bude reč neskôr, sa stal predmetom vášnivých polemík v celom Uhorsku a bol jednou z najmobilizujúcejších udalostí v celom zápase o právnú reguláciu zmiešaných manželstiev. Najostrejšie naň zareagoval práve Beöthy. Ich vzájomné listy už krátko po doručení kolovali v rukopisných odpisoch a v roku 1840 dokonca boli vydané tlačou.⁴⁶ Spor oboch mužov tak bol niekoľko rokov predmetom verejnej diskusie.⁴⁷

Nielen tento spor, ale i celý rad ďalších nábožensky motivovaných konfliktov na prelome 30. a 40. rokov 19. storočia radikalizoval situáciu. Na sneme zaznievali obvinenia, že cirkevné peniaze mali hlavný podiel viny, že v stoličiach nastala *vláda kyjakov* (maď. *bunkokratia*), ako sa nazývali agresívne predvolebné zápasy medzi liberálnym, proreformným táborom a provládnu konzervatívnou stranou. V Borsódskej stolici bol na generálnej kongregácii vo vypätej atmosfére väčšinou hlasov prijatý návrh, aby sa cirkevné majetky sekularizovali.⁴⁸ Ostatné stolice sa až na pár výnimiek k návrhu nepridali, v tábore opozície však táto myšlienka ostala v „zálohe“ ako tromf pred chystaným ďalším „kolom“ zápasov na uhorskom sneme.

Účinným nástrojom na ovplyvňovanie verejnej mienky a mobilizáciu politických stúpenčov bolo v reformnom období spracovanie aktuálnych spoločenských problémov do literárnej podoby. Romány Józsefa Eötvösa *A karthauzi* (1842), *Dedinský notár* (*A falu jegyzője*, 1845) a *Uhorsko v roku 1514* (*Magyarország 1514-ben*, 1847) mali ovplyvniť verejnú mienku v prospech zrušenia poddanstva a reforiem štátnej a verejnej správy. Podobne i téma zmiešaných manželstiev bola námetom viacerých literárnych diel, z ktorých najviac zarezonovala novela Svätá Dorota, s podtitulom *Básnenie a pravda z cirkevného života v Uhorsku*.⁴⁹ Kniha vyšla v roku 1839, pár mesiacov pred otvorením uhorského snemu, a jej autorom bol Tobias Gottfried Schröer (1791 – 1850), profesor na bratislavskom

⁴⁵ Verhandlungen über die Religionsangelegenheiten. In *Vierteljahresschrift aus und für Ungarn 1843*. Herausgegeben von Dr. Emrich Henszlmann. Dritter Band. Erste Hälfte. Leipzig : Georg Wigand, s. 106; PARDOE, Ungarn und seine Bewohner, s. 200.

⁴⁶ *Eugen von Beöthy und der Bischof von Großwardein*. Altona : Joh. Fr. Hammerich, 1840, s. 7.

⁴⁷ Aj pod vplyvom stupňujúcich výpadov voči svojej osobe Lajcsáka v roku 1840 ranila mŕtvica. Pre zlý zdravotný stav a neprestávajúce ataky liberálnych politikov sa 31. decembra 1842 rozhodol rezignovať a zvyšok života prežil v kapucínskom kláštore.

⁴⁸ HORVÁTH, Michael. *Fünfundzwanzig Jahre aus der Geschichte Ungarns von 1823 – 1848*. Zweiter Band. Fünftes Buch. Reform- und Nationalitätskämpfe zwischen 1840 – 1843. Leipzig : F. A. Brockhaus, 1867, s. 80-81.

⁴⁹ Anonym. [SCHRÖER, Tobias, Gottfried]. *Die heilige Dorothea. Dichtung und Wahrheit aus dem Kirchenleben in Ungarn*. Leipzig : Einhorn, 1839.

evanjelickom lýceu.⁵⁰ Schöer výrazne zasiahol do dobového diskurzu o zmiešaných manželstvách už o rok skôr, keď pod pseudonymom Elias Tibiscanus vydal *Náboženské sťažnosti protestantov v Uhorsku*.⁵¹ Bol to výber z rozpráv, ktoré o náboženských otázkach (z veľkej časti o zmiešaných manželstvách) odznali na sneme v rokoch 1832 – 1836. Pri písaní *Svätej Doroty* sa inšpiroval dielom významného protestantského teológa Karla Gottlieba Bretschneidera, ktoré vyvolalo v nemeckom kultúrnom prostredí veľký rozruch a dočkalo sa za krátky čas mnohých vydaní (*Der Freiherr von Sandau oder die gemischte Ehe. Eine Geschichte unserer Tage*, 1838). Schöerova novela vyšla tesne pred začiatkom rokovania snemu, na ktorom v novembri predostreli uhorské stavy svoje náboženské sťažnosti. Je to príbeh nešťastnej lásky kalvínskeho dôstojníka Serényiho a zbožnej dcéry bohatého katolíckeho šľachtica Doris von Bartalan. Vzťahu dvoch zaľúbených mladých ľudí spočiatku nič nestojí v ceste. Matka snúbenice, rodinný lekár, ba aj miestny mladý kaplán Alexis im síce hovoria o možných úskaliach, odlišnosť vierovyznania však nevidia ako neprekonateľnú prekážku. Všetko sa však zmení po matkinej smrti, ktorá nad snúbencami držala ochrannú ruku, a po stroskotaní pokusov dekana presvedčiť poručíka na konverziu. Ani Doris nedokáže prehovoriť snúbenca, aby konvertoval, až napokon nešťastná dcéra umiera od žiaľu. Serényi plný žiaľu nachádza útechu v politike a na uhorskom sneme sa zasadzuje za zrovnoprávnenie všetkých konfesíí.

Krátko pred začatím snemu, ktorý bol zvolaný na jún 1839, zarezoval nielen v nemeckých krajinách, ale i v ostatných európskych štátoch spor medzi kolínskym arcibiskupom a pruským kráľom. Vyvrcholil zatknutím arcibiskupa Clemensa Augusta Drosste zu Vischeringa, ktorý odmietol rešpektovať staršie dohody o zmiešaných manželstvách a vydal biskupský obežník, kde zakázal katolíckym kňazom udeľovať požehnanie tým snúbencom zo zmiešaných párov, ktorí nezískajú dišpenz. V Uhorsku tzv. Kolínske zmätky inšpirovali viacerých biskupov k rovnakému riešeniu, ako prvého veľkovaradínskeho biskupa Lajcsáka a krátko na to i rožňavského biskupa Jánosa Scitovszkého. Lajcsák vydal 15. marca 1839 pastiersky list s inštrukciami pre rímskokatolíckych kňazov, ako majú postupovať v prípade žiadostí o zmiešané manželstvo.

Pastiersky list veľkovaradínskeho biskupa je zaujímavým svedectvom o pohľade katolíckej cirkevnej hierarchie na možné dôsledky uzatvorenia zmiešaného manželstva bez záruky katolicity detí a ich matky. V prípade, že by sa rodičia pre pokoj v domácnosti rozhodli, že deti nebudú presvedčať na svoju stranu a rozhodnutie prenechajú na ne, malo by to rovnako neblahé dôsledky na náboženskú orientáciu detí. „Čo môže byť výsledkom tejto desivej svornosti?“ pýta sa v cirkulári biskup a hneď si aj odpovedá: „Určite nič iné než to, že nešťastné deti v rovnakej láske k svojim rodičom najskôr prepadnú predstave, že všetky náboženstvá sú si rovnocenné a majú rovnakú vážnosť. Neskôr, s rozvojom

⁵⁰ Schröer pôsobil v Bratislave od návratu z univerzitných štúdií až do svojej smrti a jeho prednášky okrem iných vysoko hodnotili aj študenti štúrovskej generácie.

⁵¹ Elias Tibiscanus [SCHRÖER, Tobias, Gottfried] *Die Religionsbeschwerden der Protestanten in Ungarn*. Leipzig : Verlag von W. Einhorn, 1838.

*svojich schopností, si uvedomia rozdielnosti medzi nimi a každá viera im bude pripadať rovnako bezcenná a stanú sa tak napokon nebezpečnými pre vieru, občiansku spoločnosť i pre seba samých.*⁵²

Po obežníku vydal 22. apríla 1839 biskup Lajcsák tiež inštrukciu o uzatváraní zmiešaných manželstiev pre svojich farárov, v ktorej im predpisoval, ako majú postupovať v prípadoch, keď neboli splnené podmienky na udelenie dišpenzu. Povolená bola len pasívna asistancia kňaza, obrad sa mal konať mimo chrámu, bez liturgického či slávnostného odevu, bez svätých modlitieb či iných cirkevných obradov. Po platnom uzavretí manželstva mal udalosť zapísať do matriky.⁵³

Napäté vzťahy sa panovník pokúsil upokojiť vydaním rezolúcie Miestodržiteľskej rade 27. apríla 1839. Vyzval v nej katolíckych biskupov, aby sa držali 26. zák. čl z roku 1791, ktorý v 5. § určoval postup pri uzatváraní zmiešaných manželstiev, a nariadenie biskupov ignorovali.⁵⁴

Tieto udalosti ešte viac vyostřili vzťahy medzi stoličnou šľachtou a cirkevnou hierarchiou. Stoličné kongregácie, na ktorých sa okrem miestnej šľachty mali právo zúčastniť sa aj katolícki duchovní, sa na niekoľko rokov stali arénou tvrdých výpadov a ich dozvuky sa šírili i mimo stoličných domov. Opozične orientovaná šľachta protestovala proti tomu, aby sa uhorské záležitosti riadili pokynmi či inštrukciami iného štátu, hoci aj Ríma. Na niektorých zaznievali radikálne hlasy požadujúce odpútanie sa od Ríma. Berežská stolica sa väčšinou svojich hlasov vyslovila za úplnú nezávislosť uhorskej katolíckej cirkvi od Svätej stolice. Podporu u iných stolíc však radikálne návrhy zatiaľ nachádzali len ojedinele.⁵⁵

V napätej atmosfére sa 2. júna 1839 zišiel snem. Už na prvých cirkulárnych zasadnutiach vyslancov dolnej tabule sa otvorila otázka sťažností protestantov. Dolná tabuľa „oprášila“ návrh zákona z predchádzajúceho snemu 1832/6 a predložila ho tabuli magnátov. Oproti predchádzajúcemu snemu sa v nej zmenilo rozloženie síl. Pod vplyvom agitácie mladšej generácie magnátov sa podarilo s niekoľkými úpravami návrh zákona schváliť. V tábore konzervatívcov boli dva prúdy, jeden predstavovali preláti a niekoľko magnátov, v druhom sa najaktívnejšie do rozpráv zapájal mladý gróf Aurel Dessewffy. Presadzoval také riešenie, ktoré bude znamenať plné zrovnoprávnenie uznaných konfesíí. Pretože, ako sa vyjadril na pôde magnátskej tabule, „*spory pre náboženstvo nepatria do 19. storočia*“.⁵⁶ Jeho postoj k otázke právnej emancipácie vystihuje výňatok z jeho prejavu v hornej tabuli: „*Myslím si, že naša katolícka záležitosť bude len vtedy pevne stáť proti*

⁵² MAILÁTH, Die Religionswirren, I., s. 110.

⁵³ Tamže s. 113-114.

⁵⁴ Aufschriftsvorschlag in den Religionsangelegenheiten. In *Vierteljahresschrift aus und für Ungarn 1843*. Herausgegeben von Dr. Emrich Henszlmann. Dritter Band. Erste Hälfte. Leipzig : Georg Wigand, s. 166.

⁵⁵ FAZEKAS, The Beginnings of political, s. 65.

⁵⁶ [SCHRÖER] Die Religionsbeschwerden der Protestanten, s. 58.

všetkým útokom, keď naši evanjelickí bratia dostanú všetko to, čo od nás po práve môžu požadovať. Hranice spravodlivosti voči nim sa nachádzajú v tom bode, za ktorým by začínala nespravodlivosť voči katolíckej veci.“⁵⁷

Koncom roka 1839 (v novembri) sa rozpory medzi oboma tabuľami snemu vyhrotili. Kým dolná tabuľa vnímala nepožehňavanie zmiešaných manželstiev uzatváraných bez predchádzajúceho reverzu za nezákonné, magnátska tabuľa v tom porušenie zákona nevidela. Navyše uhorskí biskupi vznesli proti podobe návrhu zákona protest panovníkovi a v tejto veci vyslali do Ríma posolstvo na čele s csanádskeým biskupom Lonovicsom so žiadosťou o radu. Uhorský episkopát v liste pápežovi uvádzal, že sa manželstvá medzi katolíkmi a nekatolíkmi uzatvárali bez dišpenzácie zo strany cirkvi, bez záruk katolicity potomstva a s plnohodnotnými obradmi i s požehnaním manželov.⁵⁸ Dôsledkom narastajúceho počtu zmiešaných manželstiev bola podľa katolíckej cirkevnej hierarchie i tá skutočnosť, že „náboženský indiferentizmus sa zo dňa na deň rozširuje“.⁵⁹ István Széchenyi, ktorý sa spočiatku do diskusií o tejto otázke nezapájal, vyzval k návratu ku dovtedajšej praxi, keď katolícki kňazi, ktorí boli jedine kompetentní sobášiť zmiešané manželstvá, požehňavanie bez kladenia podmienok dávali. Obával sa, že táto otázka, „ktorá polovicu krajiny uviedla do rozruchu“, natoľko rozdelí a rozvadí uhorských politikov, že to znemožní prijať také potrebné a dlho očakávané reformy. V dolnej tabuli bol napokon schválený návrh protestantských poslancov vypracovaný už na minulom sneme. Aj v hornej tabuli nakoniec po dlhej diskusii prevážil tábor podporujúci po miernych úpravách nuntium dolnej tabule. Najmä A. Dessewffy, vodca konzervatívcov v radoch magnátov, sa zasadzoval za čo najrýchlejšie vyriešenie sporu o zmiešaných manželstvách. Výrazne prispel k tomu, že dovtedy odmietaný návrh zákona vypracovaný dolnou tabuľou bol väčšinou vyslancov hornej tabule akceptovaný. Spomedzi viacerých argumentov zrejme najviac zavážila obava, že otázka zmiešaných manželstiev bude permanentne využívaná ako prostriedok agitácie za sekularizáciu cirkevných majetkov.⁶⁰ I tentoraz do hry vstúpila viedenská vláda. Nesúhlasný postoj panovníka napokon zabránil tomu, aby spoločná rezolúcia oboch tabuľ bola pretavená do podoby zákona.⁶¹

Ešte pred skončením snemu poverili uhorskí biskupi biskupa Lonovicsa uskutočnením cesty do Ríma, aby si vyžiadal stanovisko pápeža k aktuálnym problémom v Uhorsku. Breve Gregora XVI. a na neho nadväzujúca a doplňujúca inštrukcia kardinála Lambrus-

⁵⁷ HORVÁTH, Fünfundzwanzig Jahre I. s. 546.

⁵⁸ List uhorského prímasa J. Kopácsa pápežovi ohľadne zmiešaných manželstiev publikoval: ROSKOVÁNYI, Augustinus. *De matrimoniis mixtis inter catholicos et protestantes*. Tomus II. Quinque-Ecclesiis : Typis Lycei Episcopalis, s. 804-811.

⁵⁹ Pozri pastiersky list J. Kopácsa z 18. novembra 1840. Tamže, s. 824.

⁶⁰ *Aus den Papieren des Grafen Aurel Dessewffy*. Gesammelt und herausgegeben durch einige seiner Freunde und Gleichgesinnte. Zweiter Band. X-Y-Z-Büchlein. Pest : Gedruckt bei Landerer und Hackenast, 1843, s. 73.

⁶¹ [BAUHOFER, Johann Georg]. *Geschichte der evangelischen Kirche in Ungarn vom Anfange der Reformation bis 1850 mit Rücksicht auf Siebenbürgen*. Mit einer Einleitung von Merle d'Aubigné. Berlin : Wiegand und Grieben, 1854, s. 582-584.

chiniho ešte viac rozvírili už i tak nepokojnú hladinu interkonfesionálnych vzťahov v Uhorsku. Oba dokumenty na jednej strane zotrvali na pozícii, že zmiešané manželstvá sú zakázané, ústupkom ale bolo uznanie ich právoplatnosti aj v prípade, ak boli uzavreté pred protestantským kňazom.

Už po skončení snemu 2. júla 1840 rozposlal prímás Kopács pastiersky list a inštrukciu, ako sa má postupovať pri uzatváraní zmiešaných manželstiev. Iba ak boli splnené podmienky pre zotrvanie vo viere pre katolícku stránku a všetky v manželstve splodené deti mal kňaz vyslúžiť príslušné obrady a požehnať zväzok. Pri ohláškach sa však nemala spomínať cirkevná príslušnosť sobáššených. Pred ohláškami i v čase nich sa mala veľká pozornosť venovať usilovnému ponaučeniu katolíckej stránky. Ak manželia záruky katholicity neposkytli, obrad sa mal konať mimo chrámu, napr. v dome farára, kňaz nesmel mať oblečený liturgický odev, použiť obradovú knihu. Snúbenci mali za prítomnosti dvoch alebo troch svedkov zložiť manželskú prísahu a o tomto úradnom akte vyhotovil zápis do matriky sobáššených.⁶²

O niekoľko mesiacov neskôr si okolnosti vyžiadali vydanie obsiahlejšej inštrukcie v záležitosti zmiešaných manželstiev. 16. novembra 1840 prímás kňazom nariadil, že katolícke manželky žijúce v zmiešaných manželstvách, ktoré reverzom nezabezpečili katholicitu svojich detí, nesmú pristupovať k spovedi, a teda ani k sviatosti oltárnej. Nedostali by totiž od spovedníka absolúciu (rozhrešenie). Nemali im byť udeľované ani iné požehnanie, napr. pri uvedení do chrámu s dieťaťom (ak nebolo pokrstené v katolíckej viere). Ohlášky zmiešaných manželstiev mali byť vyhlasované až po „čisto“ katolíckych a kňazi nemali za úkon pasívnej asistencie poberať štólu.

List a inštrukcie vyvolali veľký rozruch v širokých vrstvách uhorskej spoločnosti. Nastalo obdobie „náboženských zmätkov“. Situáciu ešte viac vyhrotila skutočnosť, že ako prvá sa biskupským pastierskym listom zaoberala Peštianska stolica. Na jej území sa krátko po návrate z väzenia odohral sobáš medzi evanjelikom Lajosom Kossuthom a katolíčkou Teréziou Meszlényiovou. V zmysle biskupských inštrukcií im peštiansky farár odmietol udeliť manželské požehnanie.⁶³ Opoziční politici záležitosť predniesli na stoličnej kongregácii a, odvolávajúc sa na zák. čl. 14 z roku 1647, požadovali, aby peštianskemu farárovi a všetkým ďalším duchovným, ktorí odmietnu požehnať zmiešané manželstvá, bola udelená pokuta 600 zlatých.⁶⁴ Príklad Peštianskej stolice nasledovali, až na pár výnimiek, takmer všetky stolice, i také, kde sa sťažnosti neobjavili a dokonca sa tam zmiešané manželstvá neuzatvárali. Obrátili sa adresou na vládu, aby zabezpečila dodržiavanie zákonov a primala episkopát k odvolaniu pastierskeho listu. Neistota

⁶² ROSKOVÁNYI, Augustinus. *De matrimoniis mixtis inter catholicos et protestantes*. Tomus I. Quinque-Ecclesiis : Typis Lycei Episcopalis, 1842, s. 551-553.

⁶³ FAZEKAS, Csaba. Kossuth Lajos házasságkötésének ügye a vegyes házasságokkal kapcsolatos egyházpolitikai vitában (1840 – 1841). In KERTÉSZ Botond (Ed.) *Kossuth és az egyházak*. Budapest : Luther kiadó, 2004, s. 83-84.

⁶⁴ HORVÁTH, Fünfundzwanzig Jahre II, s. 74-75.

a nedostatok informácií, ale tiež snaha, aby katolícki veriaci neboli pod jednostranným vplyvom svojich farárov, viedla stoličné úrady k aktivite. Cez svoj úradnícky aparát informovali obyvateľov stolice o právoplatnosti manželstiev bez ohľadu na to, či boli požehnané, kde boli uzavreté a či sa na nich katolícky kňaz zúčastnil ako pasívny svedok, alebo duchovná osoba. Viaceré stolice dali prostredníctvom slúžnych obyvateľstvu stolice vyhlásiť, že odmietnutie požehnanie zmiešaných manželstiev je zo strany katolíckych kňazov porušením zákona a stolice ich za to budú volať na zodpovednosť.

Na stoličných kongregáciách v roku 1840 sa objavovali čoraz radikálnejšie návrhy. Peštianska stolica žiadala ostrihomského arcibiskupa, aby inštruoval biskupov o následkoch, ktoré im zo strany stolice, v prípade nepožehnanie zmiešaných manželstiev, hrozia. Keď sa arcibiskup vyjadril, že i naďalej bude rešpektovať princípy katolíckej cirkvi, požiadala stolica panovníka, aby ho zbavil úradu. Csanádske biskupstvo Lonovics bol zasa vyzvaný, aby sa dostavil pred stoličný súd vo veci porušovania zák. čl. 26/1791. Zvolenská stolica vydala nariadenie, aby v prípadoch, keď zmiešané manželstvá katolícky kňaz odmietne požehnať, uzavretie manželstva prebehlo pred protestantským kňazom.⁶⁵ V novembri 1840 sa konala partikulárna kongregácia Turčianskej stolice, ktorej jediným bodom boli sťažnosti na katolíckych farárov z Turian, Turč. Sv. Martina a Turč. Sv. Michala, ktorí obrady sobáša zmiešaných manželstiev odbavovali v predsieni kostolov alebo na fare. Zástupcovia stolice nariadili viesť vyšetrovanie v tejto veci. Na ďalšej stoličnej kongregácii konanej štvrtročne (29. marca 1841) bola iniciovaná fiškálna akcia a zriadený súdny dvor na prešetrenie záležitosti.⁶⁶

Situáciu radikalizovali aj niektorí katolícki kňazi, ktorí pasívnu asistenciu pochopili po svojom. Pobúrení svadobčania sa sťažovali na farárov, ktorí asistovali s fajkou v ústach, vyskytli sa prípady, keď boli oblečení len v nočnej košeli či iným spôsobom prejavili svoju „pasivitu“. Ozývali sa sťažnosti, že niektorí kňazi z kazateľníc varovali farníkov, že deti splodené v zmiešaných manželstvách budú len *bastardi*, že ich manželstvá nie sú právoplatné a pod.⁶⁷

Jednou zo stolíc, ktorej šľachta najaktívnejšie vstupovala do sporu okolo zmiešaných manželstiev, bola Gemerská stolica. V reformnom období patrili gemerské reštaurácie a voľby vyslancov na snem medzi najbúrlivejšie, nezriedka pri nich tiekla i krv. Nie menej vášnivý bol aj zápas medzi liberálnou opozíciou na jednej strane a katolíckou stranou na čele s rožňavským biskupom na druhej strane. Už v 30. rokoch narastal počet sťažností na neochotu katolíckych farárov sobášiť zmiešané manželstvá. Rožňavskému

⁶⁵ MAILÁTH, Die Religionswirren I, s. 170.

⁶⁶ Slovenský národný archív (ďalej SNA), Archív rodu Révay, Trebostovská línia, škat. 5, fasc. 5. Denníky Žigmunda Raksányiho 1833 – 1869. Hystorya wecy prýrozených w nowe na swetlo wydana, skrz Raksányi Sigmunda mladssjho Roku po narozenj pana 1834, f. 66, f. 71. (ďalej Denníky Žigmunda Raksányiho). Za upozornenie na tento hodnotný prameň ďakujem E. Kowalskej.

⁶⁷ STEINACKER, Gustav. Die Frage der gemischten Ehen in Ungarn. In *Vierteljahrsschrift aus und für Ungarn*. Leipzig, 1843. III. Bd. 2. Hft., s. 33.

biskupovi, vtedy Jánosovi Scitovszkému (1785 – 1866), adresovala stoličná šľachta v rokoch 1835 a 1836 sťažnosť na štyroch katolíckych kňazov. Scitovszky sa bránil tým, že išlo o špecifické prípady a v iných prípadoch sa títo kňazi obradu zúčastnili. Ako dôkaz toho, že zmiešané manželstvá nie sú v jeho biskupstve *en bloc* zakázané, uviedol, že za jeho episkopátu v Rožňave (1828 – 1838) ich celkovo bolo uzavretých okolo 800. Stolica dokonca rozbehla vyšetrowanie, ktoré trvalo štyri až päť mesiacov a malo preskúmať, či zmiešaným manželstvám nie sú kladené prekážky. Celkovo bolo na výsluch predvolaných 1 300 zmiešaných manželstiev.⁶⁸ Sťažnosť napokon nezistila kauzy, keď by katolícki kňazi zabránili uzavretiu zmiešaného manželstva, zaznamenala však prípady vynútených reverzov a prestupy do katolíckej cirkvi. Do toho úplne zapadá skutočnosť, že vyslanci Gemerskej stolice na snem v roku 1839/40 prichádzali s inštrukciami, aby sa usilovali o podriadenie konania duchovných pod právomoc civilných zákonov.

Na konci 30. rokov 19. storočia sa problém kňazského požehnanie zmiešaných manželstiev stal spoločensky a politicky závažným problémom. Zrušením povinnosti reverzu v Tolerančnom patente i v zák. čl. 26/1791 stratila katolícka cirkev účinný disciplinizačný nástroj. Ten mal do určitej miery nahradiť iný inštrument disciplinizácie – kňazské požehnanie, ktoré katolícki kňazi mohli udeliť len po splnení podmienok dišpenzu. Katolícky kňaz bol pri manželstvách uzatváraných bez splnenia podmienok pre dišpenz prítomný len ako štátom poverený úradník, nie ako služobník katolíckej cirkvi. Interpretácia druhej strany bola taká, že katolícky farár je povinný bez stanovenia podmienok zmiešané manželstvá požehnať. Zákon prisudzoval právo sobášiť zmiešané manželstvá len katolíckym duchovným a viaceré intimáty Miestodržiteľskej rady explicitne zakazovali akýmkoľvek spôsobom brániť takýmto zväzkom, klásť im prekážky či určovať iné, než zákonom stanovené podmienky. Situáciu ešte viac komplikovali rozdielne zákony regulujúce uzatváranie manželstiev, platné po Tolerančnom patente v jednotlivých provinciách monarchie.

Uhorské protestantské stavy presadzovali na župných zhromaždeniach a na pôde snemu takú úpravu, podľa ktorej by sa zmiešané páry sobášili síce pred katolíckym farárom, no bez reverzu a s jeho požehnaním. Na strane katolíckej cirkevnej hierarchie však boli tieto predstavy neakceptovateľné. Postoj katolíckej cirkvi ku zmiešaným manželstvám sa na rozdiel od cirkevnej politiky štátu po celú sledovanú dobu nezmenil. V anonymne vydannej brožúre z roku 1841 s názvom *Porušuje katolícky klérus Uhorska § 15 článku 26 z roku 1790/91, keď nechce požehnávať zmiešané manželstvá?* bol sformulovaný celkom jednoznačne: „Pretože hoci v Uhorsku sú podľa krajinského zákona zmiešané manželstvá zákonom povolené, neprestávajú byť cirkevne neprípustné. Preto katolícky farár v Uhorsku môže urobiť všetko, čím by zmiešané nepodmienené manželstvá občiansky potvrdil, avšak

⁶⁸ MAILÁTH, Die Religionswirren, II, s. 388-389.

nič také, čím by takéto manželstvá nadobudli zdanie cirkevného schválenia.“⁶⁹ Autor citovanej brožúry Bertalan Kun vyjadril veľmi jednoznačne i stanovisko katolíckej hierarchie k otázke náboženskej výchovy detí: „Ak katolícky manžel súhlasí s nekatolíckou výchovou svojich detí, dáva tým na vedomie, ako málo si cení vlastnú vieru, alebo ako málo mu leží na srdci večné blaho jeho detí. V prvom prípade je ľahostajným katolíkom, v druhom nedbanlivým otcom, alebo nedbanlivou matkou. V oboch prípadoch je to navyše v protiklade s prirodzenosťou a následne aj s Božími zákonmi.“⁷⁰

V spore o „požehnanie“ nešlo len o náboženský úkon benedikcie, ale tiež o to, či a za akých podmienok majú zmiešané páry právny nárok na plnohodnotné svadobné obrady. Tie pozostávali z omše za novomanželov a zo svadobných ceremónií. Katolícka cirkev vyžadovala na platné uzavretie sobáša, bez ohľadu na to, či išlo o konfesiónálne homogénny, alebo zmiešaný pár, obojstranný dobrovoľný súhlas prejavovaný za prítomnosti dvoch alebo troch svedkov. Kňazské požehnanie nevesty a manželov, posvätenie a výmena obrúček či slávnostný sprievod kostolom, to všetko boli z pohľadu kanonického práva „*sollennitates accidentales*“, nepodstatné slávnosti.⁷¹ Veriaci ľud ich však vnímal ako dôležité súčasti plnohodnotných svadobných obradov. Dosvedčujú to sťažnosti zo strany protestantov, podľa ktorých mnohé zmiešané páry zrušili plánovanú svadbu, pretože sa nevedeli zmieriť s predstavou „neúplnej“ svadby.

Z denníka turčianskeho zemana Žigmunda Raksányiho si môžeme utvoriť predstavu, ako intenzívne prežívala stoličná šľachta dianie okolo zmiešaných manželstiev. Denník obsahuje viacero zápisov, v ktorých reflektuje udalosti v jeho bezprostrednom okolí, ale i správy z tlače. Za necelý mesiac eviduje tri udalosti týkajúce sa problému zmiešaných manželstiev. Na prvý sviatok vianočný roku 1841 si zaznamenal, že pápež Gregor XVI. vydal bulu, podľa ktorej sa má každá manželka usilovať o konverziu svojho nekatolíckeho manžela, čím najľahšie dosiahne odpustenie hriechov. O deň neskôr si zapísal, že katolícky farár v Banskej Bystrici nebol ochotný zosobášiť katolíčku a evanjelika s udelením požehnanja. Do sporu sa vložila stolica, ktorá slovenského evanjelického farára v Banskej Bystrici Karola Kuzmányho poverila, aby vykonal sobáš so všetkými náležitosťami. O niekoľko dní neskôr, 9. januára, si do denníka zaznačil, že katolícky farár zo Slovenského Pravna na kázni vyhlásil, že v súlade s pápežskou bulou Gregora XVI. už nebude sobášiť žiadne zmiešané manželstvá, čo turčiansky zeman Raksányi komentoval slovami „*Bláznjwost welika*“.⁷²

⁶⁹ K.[UN] B.[ertalan]. *Verletzt der katholische Clerus Ungarns den § 15 des Artikels 26 von 1790/91, wenn er die gemischten Ehen nicht einsegnen will?* Beantwortet von W. v. K. Tirnau : Verlag von Felix Wachter, 1841, s. 26. Maďarsko-jazyčná verzia: *A magyar kath. papság nem akarván megáldani a' vegyes házasságot, ejt-e sérelmet az 1790-91. 26. tvcz. 15. §-án?* Megoldás K. B. által. Nagyszombat : Felix Wachter kiadó, 1841.

⁷⁰ Tamže, s. 32.

⁷¹ Tamže, s. 11; Pozri tiež: FEJÉR, Georgius. *Rationes Ecclesiae catholicae adversus matrimonia mixta irrestricta*. Augustae Vindelicorum : sumptibus Caroli Kollmann, librarii, 1840, s. 96.

⁷² Denníky Žigmunda Raksányiho, s. 165/f.85, s. 170/f.86.

V reformnom období sa aktivita brožurantov, autorov polemických spisov a od uvoľnenia cenzúry (1841) i novinových článkov vystupňovala krátko pred zvolaním snemu. V roku 1843 vyšiel článok Gustava Steinackera⁷³, ktorý ponúkal „v záujme verejnej mienky“ zrozumiteľné a prehľadné objasnenie otázky zmiešaných manželstiev. Na jednej strane predstavil stanovisko katolíckej cirkvi, vychádzajúc z názorov nemeckého filozofa a publicistu Fridricha Wilhelma Carové (1789 – 1852), publikované v roku 1842 v *Allgemeine Kirchenzeitung*. Uznával právo katolíckej cirkvi zotrvať na svojich princípoch, kládol však zároveň otázku, ako sa dajú zosúladiť „s požiadavkami storočia“, s ideou pravdy a spravodlivosti, s „nezastaviteľným pokrokom doby“.⁷⁴ Postihol kľúčovú otázku celého diskurzu o zmiešaných manželstvách, ktorou bola udržateľnosť postavenia katolíckej cirkvi ako štátneho náboženstva. „Či a do akej miery je v záujme štátu a ním zastupovaného katolíckeho a nekatolíckeho obyvateľstva i naďalej fakticky uznávať dogmu o jedinej spasiteľnej katolíckej cirkvi so všetkými z toho vyplývajúcimi dôsledkami. Nemohol by snáď už nastať čas, kedy by doktrína, ktorá v sebe ukrýva semeno nesvornosti a zmätku, ktorá stojí v otvorenom protiklade s duchom kresťanstva a doby, ako i s presvedčením mnohých vzdelaných katolíkov, nemala byť ako spráchnivená stredoveká ruina vydaná napospas verejnej mienke a všetky osvietené vlády by ju v tichosti či výslovne odsunuli ako starožitnosť.“⁷⁵

Tak ako žiaden veriaci nesmie byť vystavený nátlaku na svoje svedomie v súvislosti s reverzom, ani katolíckeho kňaza nemôže štát nútiť udeliť požehnanie, ktoré je v protiklade s jeho náboženským presvedčením. Rovnako však podľa Steinackera nemožno akceptovať, aby boli zmiešané páry obraté o možnosť uzavrieť plnohodnotný sobáš. Riešením bolo zveriť takéto prípady do kompetencie protestantských kňazov, ktorým náboženské predpisy nebránia požehnávať zmiešané manželstvá. Otázka výchovy detí mala taktiež vychádzať z princípu reciprocity a po skúsenostiach z minulosti bolo potrebné zmeniť zákon, ktorý vytváral rodiny žijúce nábožensky rozdvojeným životom. Vierovyznanie detí v zmiešaných manželstvách sa preto malo riadiť podľa cirkevnej príslušnosti otca.⁷⁶ Návrhy, ktoré vo svojom diele predložil Steinacker, sa zhodovali s propozíciami zákona, ktorý schválila a dlhodobo obhajovala dolná tabuľa snemu.

Na narastajúce množstvo konfliktov v súvislosti so zmiešanými manželstvami reagovala i cirkevná hierarchia oboch protestantských konfesií. Mohli sa pri tom spoliehať na podporu stoličnej šľachty, nielen protestantskej, ale aj liberálne orientovaných katolíckych šľachticov. Spory okolo uzatvárania zmiešaných manželstiev sa prerokovávali na seniorských konventoch, ktoré žiadali vedenie svojich dištriktov, aby v tejto veci zasiahli.

⁷³ Gustav Steinacker (1809 – 1877) učil v Debrecíne na dievčenskej škole, od roku 1845 do 1846 bol luteránskym farárom v Gelnici, neskôr v Terste. Ešte pred začiatkom snemu 1843/4 napísal článok *Otázka zmiešaných manželstiev v Uhorsku*.

⁷⁴ STEINACKER, Die Frage der gemischten Ehen, s. 28-29.

⁷⁵ Tamže, s. 29.

⁷⁶ Tamže, s. 30.

V jednotlivých prípadoch porušenia zák. čl. 26/1791 korešpondovali s biskupskými úradmi a sťažovali sa na konanie farárov. Na ich prešetrenie sa vysielali komisie, ktorých činnosť dotknuté lokálne spoločenstvá citlivo vnímali.⁷⁷ V niektorých prípadoch dokonca podnikali kroky, ktoré išli nad rámec zákona alebo ho priamo porušovali. Napríklad preddunajský superintendent Franz Samuel Sztromszky vydal začiatkom roka 1843 obežník, v ktorom inštruoval svojich veriacich, ako majú postupovať v prípade sporov pri uzatváraní zmiešaných manželstiev. V situácii, keď katolícky kňaz odmietne snúbencom udeliť požehnanie, mali vyhľadať miestne príslušného evanjelického kňaza, ktorý ich zväzok požehná. Navyše, nebude za to požadovať zaplatenie štóly.⁷⁸

Vyvrcholenie *náboženských zmätkov* a snem 1843/4

Uhorský snem, ktorý otvoril 18. mája 1843 Ferdinand V., pokračoval v diskusiách o zrovnoprávnení protestantizmu tam, kde predchádzajúci prestal. Požiadavky sformulované počas päť dní trvajúcich cirkulárnych zasadnutí a štyroch dní diskusií v dolnej tabuli obsahovali týchto päť bodov: 1. Zrušenie platnosti reverzov vyžadovaných v zmiešaných manželstvách (aj do minulosti); 2. Slobodný prestup z katolíckej do inej konfesie, zrušenie povinnej šesťtýždňovej náboženskej náuky u katolíckeho farára; 3. Ak v prípade zmiešaných manželstiev dôjde k rozluke od stola a lôžka, protestantská strana môže opätovne uzavrieť manželstvo; 4. Úplné zrušenie rekopolácií; 5. Zrušenie obmedzení týkajúcich sa protestantov v Chorvátsku, Slavónsku a Dalmácii. Týchto päť požiadaviek bolo predmetom rokovaní, keďže na predchádzajúcom sneme sa v ostatných bodoch podarilo hornej a dolnej tabuli dosiahnuť zhodu. Prijatím zostávajúcich piatich bodov by sa princíp úplnej náboženskej reciprocitu podarilo v Uhorsku (aspoň podľa liberálne orientovaných poslancov) uviesť do praxe.

V dolnej tabuli boli spomedzi stoličných vyslancov najradikálnejší aبلغاتی z Csanádu. V mene občanov stolice obvinili katolícku hierarchiu v Uhorsku, že vyslaním Lonovicsa porušila uhorské zákony, a požadovali, aby bola katolícka cirkev v Uhorsku (s výnimkou dogmatických otázok) vyhlásená za nezávislú od Ríma. Inštrukcie, ktoré dostali od stolice, tiež obsahovali požiadavku sekularizácie majetkov katolíckej cirkvi. Navrhovali, aby sa cirkevné majetky sekularizovali postupne, po smrti poberateľov benefícií. V otázke zmiešaných manželstiev najďalej zašla požiadavka poslanca za Zvolenskú stolicu Petra Géczyho, ktorý v súlade s inštrukciami požadoval manželstvo premeniť na civilný inštitút.

V tábore uhorských liberálnych katolíkov sa na sneme 1843/4 stále viac presadzovala myšlienka odluky cirkvi od štátu. Medzi jej stúpcov patrilo od začiatku svojho politického pôsobenia i József Eötvös, ktorý odluku považoval za nevyhnutný predpoklad náboženskej slobody. Kresťanstvo vnímal ako náboženstvo slobody a každý zásah štátu

⁷⁷ HÖRK, József. *Sáros-zempléni ev. esperesség története*. Kassán : Nyomatott Bernovits G. Könyvnyomdárja-ban, 1885, s. 185, 187.

⁷⁸ Denníky Žigmunda Raksányiho, s. 229/f.99.

v prospech niektorého z vierovyznaní bol podľa neho v konečnom dôsledku kontraproduktívny, pretože oslaboval jeho schopnosť oslovovať duše a srdcia veriacich.⁷⁹ V septembri 1843 na sneme vyhlásil: „*Principiálne som toho názoru, že náboženská sloboda nemôže existovať bez nezávislej cirkvi, nezávislá cirkev však nie je možná tam, kde nie je jasne vyznačená deliaca čiara medzi cirkvou a svetskou mocou.*“⁸⁰

Podporný hlas týmto návrhom však zaznel i zo strany, odkiaľ to nik neočakával. Vyslanec Rábskej kapituly kanonik Károly Wurda sa vyslovil za potrebu úplnej odluky cirkevnej a svetskej moci. Viackrát citoval F. Deáka a podobne ako on tvrdil, že o cirkevných otázkach nemá rozhodovať civilné zákonodarstvo, a podporoval zavedenie úplnej náboženskej slobody.⁸¹ Krátko na to však bol svojou kapitulou odvolaný a na jeho miesto zasadol konzervatívny poslanec, čo liberálna tlač náležite okomentovala a využila ako zámienuku na ďalšie vystupňovanie protikatolíckej rétoriky.

Do vývoja udalostí sa panovník pokúsil zasiahnuť už na začiatku snemových rozpráv. Už 5. júla 1843 bol snemu doručený kráľovský reskript, ktorý bol odpoveďou na adresu, ktorú na minulom sneme 7. mája 1840 odovzdali uhorské stavy panovníkovi. V adrese bola otázka výchovy detí v zmiešaných manželstvách upravená tak, že všetky deti mali byť vychovávané v náboženstve otca. Kráľovský reskript navrhoval, aby sa snúbenci pri uzatváraní zmiešaných manželstiev mohli zmluvne dohodnúť, v ktorom zo štátom uznaných náboženstiev budú vychovávať svojich potomkov. Len ak by sa obe strany nedohodli a zmluvu neuzavreli, mali byť deti vychovávané vo viere otca.⁸² Ak by sa zaviedol princíp reciprocity a deti splodené v zmiešaných manželstvách by bez výnimky museli nasledovať vieru otca, išlo by o morálny nátlak, ktorý sa protiví slobode svedomia, znelo zdôvodnenie v reskripte.⁸³

Reskript však neuspokojil ani jednu z rozhádaných strán. Liberálna opozícia sa obávala, že to nepovedie k odstráneniu reverzov z praxe, katolícka strana v tomto kroku videla odklon od princípu *religio praedominans*. Stavy sa preto rozhodli vypracovať novú adresu, v ktorej by bola v zmiešaných manželstvách zaručená úplná náboženská sloboda a zachovaný princíp reciprocity. Ten podľa ich názoru najlepšie garantoval model, v ktorom sa výchova všetkých detí riadi náboženstvom otca. Vypracovali i adresu, v ktorej protestovali proti praxi v katolíckej cirkvi, keď kňazi neudelovali snúbencom uzatvárajúcim zmiešané manželstvo požehnanie, ak pred tým nesplnili stanovené podmienky. Toto ustanovenie viedlo k množstvu nábožensky motivovaných konfliktov, preto stavy navrhli, aby v budúcnosti mohli byť zmiešané manželstvá uzatvárané aj pred

⁷⁹ CSÁKY, Die katholische Kirche, s. 126

⁸⁰ EÖTVÖS, József Beszédek I. Emlék és ünnepi beszédek. Citované podľa: CSÁKY, Die katholische Kirche, s. 126.

⁸¹ HORVÁTH, Fünfundzwanzig Jahre, II. Theil, s. 180-181; Verhandlungen über die Religionsangelegenheiten, s. 141.

⁸² HORVÁTH, Fünfundzwanzig Jahre, II. Theil, s. 184.

⁸³ MAILÁTH, Religionswirren, I, s. 183.

nekatolíckym duchovným. Už existujúca prax by tým bola dodatočne legitimizovaná a deti z manželstiev uzavretých pred protestantským kňazom by boli uznané za zákonné.

Horná tabuľa sa po päťdňových diskusiách pridala na stranu dolnej tabule, ktorá od vlády požadovala potvrdenie návrhu cirkevného zákona, ktorý bol vypracovaný na minulom sneme. Vláda však bola proti tomu, aby sa náboženstvo detí v zmiešaných manželstvách striktne určovalo podľa viery otca a trvala na dohode oboch strán. V takom zmysle bola formulovaná i odpoveď panovníka z 25. marca 1844. Znovu sa v oboch tabuliach rozvinuli diskusie, v ktorých sa okrem doteraz prerokovávaných otázok nastolil aj problém konverzií a podmienok, za akých je možno prestúpiť z jednej cirkvi do druhej.

Viedenské kruhy boli o dianí na sneme i v stoliciach veľmi dobre informované prostredníctvom rozvetvenej siete agentov a donášačov. O náladách, plánoch, postojoch katolíckej hierarchie a celkovo konzervatívnej strany na sneme 1843/4 malo dvorské policajné riaditeľstvo výborný prehľad okrem iného i z pravidelných správ Jánosa (Johanna) Mailátha (1786 – 1855). Bol policajným konfidentom z presvedčenia, ale zároveň i aktérom, ktorý o dianí nielen informoval, ale do neho i aktívne vstupoval. Väčšina správ sa týka postojov a názorov v katolíckej cirkvi, najmä jej najvyššej hierarchie, ktorá sa zúčastnila na diéte. Z nich je zreteľné narastanie rozporov medzi vládou a uhorskou katolíckou hierarchiou. V správe z 8. januára 1844 informoval J. Mailáth o tom, že prímás János Kopács vláde vyčítal, že mu málo dôveruje. Medzi duchovenstvom sa šíрили názory, že vláda chce nielen jeho ako arcibiskupa, ale celý episkopát paralyzovať a obráť ho o všetok politický vplyv. Dôkazom mala byť skutočnosť, že už tri roky sa vláda v otázke zmiešaných manželstiev vôbec nepridrža stanoviska duchovenstva. Druhou indíciou bolo menovanie baróna Lászlóa Bémera (1784 – 1862) za veľkoveradínskeho biskupa. Duchovenstvo tejto diecézy sa za episkopátu Ferencza Lajcsáka (1772 – 1843) dostalo do ťažkej situácie „a je až príliš nápadné, že jedna z najťažších diecéz bola zverená ako biskupstvo jednému z najmenej vhodných ľudí“. Bolo viacero diecéz, v ktorých mohol byť Bémer užitočný, Veľký Varadín bol však zjavne nad jeho sily. Ak budú i ostatné štyri vakantné biskupstvá obsadené nehodnými ľuďmi, bude podľa mienky uhorského episkopátu celkom zrejmé, že vláda si želá politický úpadok duchovenstva.⁸⁴ Mailáth v nadväznosti na nálady episkopátu predstavil i jeho želania pri obsadzovaní vakantných biskupstiev.⁸⁵

⁸⁴ Allgemeines Verwaltungsarchiv (AVA), Polizei Hofstelle. Berichte Mailaths aus Pest und Pressburg, Zl. 320/1844, správa z 8. januára 1844. Tam aj citát s uvedeným hodnotením.

⁸⁵ Arcibiskupstvo kaločské by mal obsadiť terajší biskup vacovský, gróf Ferenc Nádasdy (1773 – 1851), uvoľnené biskupstvo vo Vacove by mal prevziať székesfehérvarský biskup barón László Barkóczy (1791 – 1847). Štyri biskupstvá, ktoré by tým ostali vakantné, patrili medzi diecézy druhého rangu: Rožňava, Banská Bystrica, Szombathely a Szekesfehérvár. Podľa mienky cirkevných hierarchov, ktorí sa zúčastňovali porád a stretnutí počas konania snemu, mal v Rožňave na stolec zasadiť barón Samuel Rudnyanszky, ostrihomský kanonik, do Banskej Bystrice odporúčali kanonika v Ostrihome, Jozefa Rudnyanszkeho (zo šľachtickej, nie však barónskej rodiny Rudnyanszky). Stoličný Belehrad mal dostať za biskupa Ferencza Szaniszlóa (1792 – 1869), veľkoveradínskeho kanonika a rektora peštianskeho seminára, a biskupský stolec v Szombathely mal obsadiť Gábor Balassa (1783 – 1851), vtedajší dvorský radca pri Uhorskej kráľovskej dvorskej kancelárii. Dôležitý post pri dvorskej kancelárii mal obsadiť niekto schopnejší, dobrým kan-

Podobné signály vysielali smerom k panovníckemu dvoru najvyšší predstavitelia katolíckej cirkvi aj v predchádzajúcom období. Snažili sa o to, aby nominácie na jednotlivé biskupstvá zohľadňovali hierarchiu vzťahov vo vnútri uhorského episkopátu, ako i pas-toračné potreby diecézy. Posledné menovania nových biskupov však vyvolali veľké roz-paky. Ako vo svojom hlásení uviedol Mailáth: „*Duchovenstvo hovorí, že za biskupov je po-trebné menovať mužov v najlepšom veku a so schopnosťami, ináč nebudú vedieť ustáť te-rajšiu búrku. Iba so zbožnosťou sa už nedá vystačiť, a ak by sa teraz biskupmi stali starí kanonici, nemali by potrebnú fyzickú silu, aby mohli zodpovedajúco zastat' nové postave-nie, a ani by sa v novej dobe nevedeli dostatočne vyznať.*“ Ďalej dodáva konzervatívny gróf vlastnú analýzu stavu a navrhuje i potrebné kroky: „*Pri súčasnej neobvykle ťažkej situácii v Uhorsku by sa katolícka cirkev nielen že nemala zanedbávať, ale vláda ju musí všetkými jej prostriedkami využiť pre svoje potreby. V opačnom prípade katolícke duchovenstvo vy-tvorí tretí tábor a použije všetku svoju moc pre seba a pre svoje vlastné účely a nebude pri tom zohľadňovať vládu.*“⁸⁶

I ďalšie Mailáthove správy adresované policajnému riaditeľstvu na čele s grófom Josep-hom Sedlnitzkym hovorili o rodiacej sa iniciatíve za vznik tretej strany, či skôr tretieho tábora, ktorý by bez ohľadu na vládu obhajoval katolícké záujmy. Postoj vlády ku kato-líckej hierarchii prirovnával Mailáth k politike, ktorú vláda zastávala na minulom sneme voči mestám. Tak ako pre nedostatočné načúvanie potrebám miest stratila na minulom sneme väčšinu vplyvu v mestách, hrozil podobný scenár aj u katolíckeho duchovenstva.⁸⁷

Snahy o vytvorenie samostatnej politickej platformy, ktorá by dôslednejšie presadzovala záujmy katolíckeho konzervatívneho tábora uhorskej politiky, maďarská historiografia kladie do 40. rokov 19. storočia.⁸⁸ Boli reakciou na ambivalentné, či niekedy až (aspoň z pohľadu uhorského episkopátu) proti katolíckej cirkvi namierené kroky vlády, akou bola napríklad reakcia na biskupské listy F. Lajcsáka a J. Scitovszkého z roku 1839. Uhorskí biskupi a preláti čítali protestantskú politiku tak, že jej aktuálnym cieľom je

didátom bol radca pri Kráľovskej miestodržiteľskej rade Antal Karner (1794 – 1856). Želanie uhorského episkopátu k otázke neobsadených biskupstiev „posunul“ Mailáth do Viedne i v neskorších hláseniach. 21. marca 1844 informoval o zmenách v preferenciách. Arcibiskup kaločský – gróf Nádasdy, vacovský biskup – Nádasdyho mal nahradiť barón Barkóczi, stoličnobelehradský biskup – namiesto Barkócziho titulárny biskup Terstyánszki, banskobystrický biskup – Joseph Rudnyanszki, rožňavský biskup – Ferenc Szaniszló. Navrhovali tiež nahradiť Karnera na poste dvorského radcu pri Kráľovskej miestodržiteľskej rade za kanonika vyslancom v dolnej tabuli snemu, kanonikom Ágostonom Roskoványim. Tamže, správa z 21. marca 1844.

⁸⁶ Tamže, správa z 8. januára 1844.

⁸⁷ Tamže, správa z 9. januára 1844. Informuje tiež o zámere katolíckeho duchovenstva vydať po nemecky a po maďarsky dielo venované rokovaniam o náboženských otázkach. Mailáth poverenie prijal a podujal sa napísať dielo o náboženských nezhodách od začiatku reformácie po súčasnosť.

⁸⁸ FAZEKAS, Csaba. Katolikus egyháziak „platformja” a Konzervatív Pártban. Adalékok a pártalakulás kezdetéhez a reformkori Magyarországon. In Molnár András (Ed.) *Az Ellenzéki Nyilatkozat és a kortársak*. Zalaeger-szeg, 1998, s. 73-112; FAZEKAS, Csaba. The Lessons from the Past: The Church-State Relations and the Be-ginnings of Political Catholicism in Hungary from 1790 to 1848. In *Central European Political Science Review*, 2005, roč. 19. č. 6, s. 99-115; MENCZER, Béla. Ungarischer Konservatismus. In Gerd-Klaus KALTENBRUNNER (Ed.) *Rekonstruktion des Konservatismus*. Freiburg : Rombach, 1972, s. 219-240.

*„depopularizovať katolícke duchovenstvo, znevážiť ho, aby na nasledujúcom sneme mohli, ako v to dúfali, s úspechom požadovať odňatie cirkevných majetkov“.*⁸⁹

Pozíciu katolíckej cirkvi zhoršovala i nečinnosť a letargia vyšších cirkevných štruktúr. Mladšia a stredná generácia duchovenstva už dlhší čas, najmä však od snemu 1839/40, kritizovala nedostatočnú aktivitu biskupov a prímasa Kopácsa. Okolo biskupa Lonovicsa sa utvárala skupina mladých prelátov, katolíckych magnátov a vyslancov stolíc, ktorí hľadali správne spôsoby, ako zastaviť prenikanie sekularizácie do uhorskej spoločnosti. Reakcia mala mať politickú a cirkevnú rovinu. Cieľom politických snažení bolo, aby duchovenstvo v spolupráci s katolíckymi konzervatívnymi silami získalo prevahu v stolicích. Biskupi J. Scitovszky a Antal Ocskay boli poverení, aby založili alebo prevzali dva časopisy a vypracovali schému, podľa ktorej mal každý biskup do projektu finančne prispieť. Ďalšou akciou malo byť vydanie diela, ktoré by v historických súvislostiach predstavilo anabázu náboženských sporov v Uhorsku a domácu i zahraničnú verejnú mienku by informovalo o postojoch uhorských biskupov. Kniha, ktorej tlačové náklady pokryli biskupi, vyšla po maďarsky i po nemecky a poverenie na jej napísanie prijal gróf J. Mailáth.⁹⁰ Katolícki biskupi si uvedomovali, že je potrebné zintenzívniť aj pastoračné pôsobenie medzi veriacimi. Ako najvhodnejší a v minulosti overený prostriedok sa javilo zakladanie bratstiev, modlitbových spoločenstiev a celkovo náboženských spolkov, ktorých tradícia bola násilne prerušená jozefínskymi cirkevnými reformami. Úlohou bratstiev bolo, citujúc správu J. Mailátha, *„pretvoriť vskutku hrozný indiferentizmus katolíkov v zaniehanie pre katolicizmus“*.⁹¹ Najväčšiu aktivitu, podobne ako v iných oblastiach, vyvíjal biskup J. Lonovics, ktorý vo svojej diecéze založil Bratstvo srdca Ježišovho. Podľa tohto vzoru mali byť organizované bratstvá aj v iných diecézach. Biskupi plánovali založiť i katolícku úniu ako protiklad ku Gustav Adolf Stiftung, ktorá mala mať za cieľ podporovať katolíkov v protestantských krajinách.

Mailáth vo svojich hláseniach do Viedne venoval pozornosť i pomerom v protestantských cirkvách. Podáva tak zaujímavé svedectvo o prenikaní sekularizmu, ako aj o príčinách narastajúceho napätia v uhorskej luteránskej cirkvi. *„Vo vnútri oboch protestantských cirkví je v poslednom čase badateľný zaujímavý jav. Svetskí predstavitelia cirkvi sú nábožensky indiferentní, nazerajú na protestantizmus len ako na politické spojivo, naproti tomu obyčajný ľud a duchovenstvo sú ešte protestantsky religiózni. Ukazuje sa teda rozpor medzi týmito dvoma frakciami protestantov. V luterskej konfesii sa tento rozpor rozvinul do otvoreného sporu. Podnet k tomu dal gróf Zay svojimi snahami o maďarizáciu slovanského protestantského duchovenstva. V pozadí tohto sporu je ale nádejanie sa duchovenstva, že týmto bojom získa dvoje výhody: prvou je využívanie peňazí základín na ich*

⁸⁹ Tamže, správa z 22. marca 1844.

⁹⁰ MAILÁTH János. *Vallás-mozgalmak Magyarországbán*. 1. kötet, 2. kötet. Pest : Emich Gusztáv, 1844, 1846. Nemecká verzia: MAILÁTH, Johann. *Die Religionswirren in Ungarn. Vom Beginn der Reformation bis zum Anfang des Reichstags 1843*. Erster Band. Zweiter Band. Regensburg : Verlag von G. Joseph Manz, 1845.

⁹¹ AVA, Polizei Hofstelle. Berichte Mailaths aus Pest und Pressburg, Zl. 320/1844, správa z 22. marca 1844.

*pôvodné cirkevné účely, lebo ako som to už naznačil, teraz sa využívajú i pre svetské ciele. Druhým cieľom je emancipácia spod supremácie svetských vodcov, ktorá ťažko dolieha na duchovenstvo.*⁹² Mailáth však neostával len pri diagnóze príčin napätia v luteránskej cirkvi. Navrhoval i možnosti, ako túto situáciu využiť. Počítal s tým, že kým svetskí predstavitelia luteránskej cirkvi budú hlasno protestovať proti poslednej rezolúcii panovníka a neustúpia z návrhu zákona vypracovaného v dolnej tabuli, duchovenstvo nebude mať problém podporiť kráľovskú rezolúciu, ktorá ponechávala otázku výchovy detí v zmiešaných manželstvách na dohode rodičov. Za tento ústretový krok budú očakávať, že ich katolícke duchovenstvo podporí v ich úsilí o vymanenie sa spod vplyvu svetskej cirkevnej vrchnosti.

So znepokojením však Mailáth sledoval tiež nárast náboženského indiferentizmu aj v katolíckej cirkvi, najmä medzi aristokraciou. Procesie, ktoré sa po jozefínskom zákaze väčšiny náboženských festivít od 30. rokov 19. storočia znovu stávali pompéznu a masovo využívanou festivitou, nemali medzi „výkvetom“ krajiny veľkú obľubu.⁹³ Na procesii Božieho tela, ktorá sa konala počas zasadania snemu, sa zúčastnili masy veriacich, no v kontraste s tým nikto z vyššie postavených osôb. Kráľovská tabuľa, septemvirálna tabuľa bola bez zastúpenia, dokonca ani nikto z poslancov snemu sa na procesii neukázal. Mailáth to komentoval slovami: *„Aká hanba! Odhliadnuc od toho, že bolo povinnosťou zúčastniť sa procesie k Božiemu telu, mohla to byť i pred nasledujúcimi rokovaniami o náboženských otázkach politicky prospešná demonštrácia, keby sa viacerí katolícki magnáti dohodli a spoločne sa na nej podieľali. Ak by o svojom zámere dali magnáti skôr vedieť, pripojili by sa k nim i katolícki, no zakríknutí členovia stavovskej tabule, a tak by bol katolicizmus na sneme dôstojne zastúpený. No ako som už povedal, nikto sa na procesii nezúčastnil, čo vyvolalo škandál u nábožensky zmysľajúceho ľudu a škodoradosť u protestantov.*⁹⁴

Vyššie rok trvajúce diskusie na sneme nevedli ku kompromisu, s ktorým by súhlasili dolná i horná tabuľa. Ešte na konci júla 1844 to vyzeralo tak, že ani táto diéta neprinesie nový zákon regulujúci vzťah štátu a cirkví, ako i jednotlivých konfesíí navzájom. Po tom, čo vyslanci stolíc navrhli, aby sa kompetencie v otázke konverzií preniesli na stolice, sa tábor konzervatívcov začal obávať prílišného posilnenia stolíc. Na spoločných poradách sa postupne väčšina priklonila k názoru, že bude lepšie ponechať v otázke konverzie úplnú slobodu a rezignovať na povinnosť absolvovať šesťtýždňovú náboženskú výchovu. I naďalej však odmietali akceptovať model riešenia náboženskej výchovy detí v zmiešaných manželstvách, podľa ktorého mali byť všetky deti vychovávané vo viere otca. Výsledná podoba zákona, ktorú obe tabule schválili a panovník sankcionoval, bola

⁹² Tamže.

⁹³ ŠOLTĚS, Peter. Vplyv jozefinizmu na náboženské festivity rímskokatolíckej cirkvi. In KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid et al. *„Vyjdeme v noci vo fackovom sprievode a rozsvietime svet.“ Integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti.* Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama s.r.o., 2012, s. 52.

⁹⁴ AVA, Polizei Hofstelle. Berichte Mailaths aus Pest und Pressburg, Zl. 320/1844, správa zo 7. júna 1844.

kompromisom, ktorý mal upokojiť situáciu. Problém výchovy detí zák. čl. IV/1843/4 v žiadnom zo svojich 11 paragrafov neriešil. Na druhej strane však legalizoval výchovu detí v zmiešaných manželstvách v nekatolíckom náboženstve. Po dosiahnutí 18. roku života, u žien v prípade vydaja i skôr, „*ani ony samy, ani gegich potomkové otázce náboženské wjce podrobeni býti nemohau*“. Zmiešané manželstvá mohli byť uzatvárané i pred protestantským farárom a aj spätne boli za zákonné uznané zmiešané manželstvá zosobášené protestantským kňazom v období od 15. marca 1839 do 10. novembra 1844.⁹⁵ Sedem ďalších paragrafov definovalo, ako sa má postupovať v prípade konverzie z rímskokatolíckej cirkvi do niektorej z protestantských konfesií. Prestúpenie do inej cirkvi sa malo uskutočniť v prítomnosti dvoch svedkov, ktorých si mal vybrať on sám, a v prítomnosti kňaza daného vierovyznania. Povinnosťou však bolo, aby konverziu oznámil vo svojej cirkevnej obci. A po štyroch týždňoch mal s dvoma svedkami pred kňazom potvrdiť svoj prechod z jednej cirkvi do druhej písomným doznamom o konverzii. Každý polrok prostredníctvom biskupského úradu mali hlásiť faktické konverzie prostredníctvom Miestodržiteľskej rady panovníkovi.⁹⁶

Až v revolučnom roku 1848 sa na sneme podarilo liberálnemu prúdu uhorskej politiky presadiť do marcových zákonov XX. zákonný článok, v ktorom sa uplatnil princíp absolútneho zrovnoprávnenia všetkých konfesií. Vo svojom 2. paragrafe obsahoval formuláciu: „*Wssem náboženským stranám w této vlasti zákonně přigatým, bez rozdjlu, propůjcu-ge se úplná rownost a wzájemnost.*“⁹⁷ Zrovnoprávnenie sa týkalo aj oblasti financovania cirkevných a školských potrieb všetkých zákonne uznaných náboženstiev. Katolícka cirkev tak stratila v Uhorsku postavenie štátneho náboženstva. Vo vzťahu k iným cirkevným spoločenstvám prestala byť katolícka cirkev právne nadradená či zvýhodnená.

Záver

V Uhorsku sa v reformnom období začali v politickom diskurze presadzovať liberálne princípy občianskej spoločnosti, ktoré ohrozovali postavenie katolíckej cirkvi ako štátneho náboženstva. Zrovnoprávnenie všetkých štátom uznaných konfesií, oslabovanie vplyvu cirkví na politický život, snaha o redefinovanie právnych noriem tak, aby zohľadňovali prioritne potreby štátu a nie cirkevné učenie a disciplínu katolíckej cirkvi, menili postupne náboženské presvedčenie na súkromnú záležitosť. Úloha náboženstva ako média sociálnej inklúzie sa tak výrazne neutralizovala.⁹⁸ Hlavný podiel na tom mali

⁹⁵ *Zákony swobodu w prowozovánj náboženstwa ewangeljků augsspurského a helwetského wyznánj w králowstwj uherském.* Presspurk : List Karla Bedřicha Wiganda, 1860, s. 13; *Gesetzartikel des ungarischen Reichstages 1843 – 1844.* Aus dem ungarischen nach der Originalausgabe übersetzt und mit den Zitaten der veränderten Gesetzartikel versehen von Dr. J. Zima. Tirnau : Verlag von Felix Wachter, 1844, s. 3-4; Pôvodné maďarské znenie zákona a nemecký preklad pozri: KUZMÁNY, Karl: *Urkundenbuch zum Oesterreichisch-ewangelischen Kirchenrecht.* Wien : Wilhelm Braumüller, 1855, s. 161-163.

⁹⁶ Tamže, s. 13-14.

⁹⁷ Tamže, s. 14

⁹⁸ SCHLÖGL, Rudolf. *Alter Glaube und moderne Welt.* Frankfurt am Main : Fischer Verlag, 2013, s. 20.

zákony prijaté na uhorskom sneme v roku 1843/4, ale čiastočne už i skoršie panovnícke edikty a intimáty Miestodržiteľskej rady, ktoré chceli oslabiť konfliktný potenciál existujúcich právnych noriem.

Veľmi intenzívna diskusia o zmiešaných manželstvách, ktorá v uhorskej spoločnosti prebiehala na začiatku 40. rokov 19. storočia, bola súčasťou snáh protestantov o plnú náboženskú emancipáciu, ktorú v reformnom období presadzovali i liberálni katolícki politici a postupne sa stala agendou celej liberálnej opozície. Po Tolerančnom patente a zák. čl. XXVI/1791 v tom čase už ubehlo polstoročie a vývoj v európskych krajinách im dodával argumenty aj odvahu, aby podľa nich zastavený proces emancipácie protestantizmu doviedli do konca.

Uhorský diskurz, a ešte výraznejšie ten predlitavský, bol ovplyvnený súčasne prebiehajúcimi procesmi v krajinách Nemeckého spolku. Pôvodne a priori negatívny postoj proti konfesionalne zmiešaným manželstvám sa v kruhoch evanjelických vzdelancov menil a hlavná pozornosť sa sústredila na dosiahnutie plného zrovnoprávnenia s *religio prae-dominans*. Odstránenie akejkoľvek formy právneho záväzku, či už nazývaného reverz, predmanželský prísľub, alebo kontrakt, a nadradenie civilného práva nad cirkevné kánony katolíckej cirkvi predstavovali poslednú veľkú výzvu pre nekatolícke konfesie na ich ceste právnej emancipácie.

Oslabenie vplyvu katolíckej cirkvi a dlhodobá pasivita uhorského episkopátu aktivizovali mladšiu generáciu katolíckej cirkevnej hierarchie. Predstavitelia cirkvi politicky sa angažujúci v zápase s liberalizmom v 30. a 40. rokoch 19. storočia zaujali neskôr miesta v uhorskom episkopáte (F. Lonovics, csanádske biskup, A. Roskoványi, nitrianske biskup, J. Scitovszky, ostrihomský arcibiskup).

V kontexte slovenského národného hnutia je veľmi zaujímavá otázka vplyvu *náboženských zmätkov* v období rokov 1840 až 1844 na aktivizáciu štúrovskej generácie. V čase, keď sa oslabovali tradičné bariéry konfesionalizmu a dochádzalo k intenzívnejšej spolupráci katolíckej a evanjelickej línie slovenského národného hnutia, kulminovali konflikty medzi katolíckou cirkvou a konzervatívnou šľachtou na jednej strane a liberálnou, emancipáciu protestantizmu obhajujúcou opozíciou na strane druhej.

Cituj:

ŠOLTÉS, Peter. Občianske zrovnoprávnenie alebo náboženský indiferentizmus? Problém zmiešaných manželstiev v kontexte sekularizácie Uhorska v 30. a 40. rokoch 19. storočia. In *Forum Historiae*, 2015, roč. 9, č. 1, s. 34-63. ISSN 1337-6861.

...

Doc. Mgr. Peter Šoltés, PhD., pracuje ako samostatný vedecký pracovník v Historickom ústave SAV na oddelení dejín 19. storočia a prednáša na Katolíckej univerzite v Ružomberku. Venuje sa výskumu sociálnych a kultúrnych dejín Slovenska a priestoru Uhorska, výskumu stereotypov v období vzniku a šírenia národných hnutí a štatistickej a cestopisnej literatúry o Uhorsku v „dlhom“ 19. storočí. Je autorom monografie *Tri jazyky, štyri konfesie. Etnická a konfesionalna pluralita na Zemplíne, Spiši a v Šariši* (Bratislava, 2009).

Kontakt: Peter.Soltés@savba.sk